

GHENDTSCHÉ TYDINGHEN

Tweemaandelijks Tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring
Gent V.Z.W.

11de Jaargang, nr. 2

15 maart 1982

Ere-voorzitter : J. Tytgat, ere-notaris
Voorzitter : G. Hebbelynck
Onder-Voorzitter : H. Collumbien
Secretaris : R. Van Geluwe
Peningmeester : A. Verbeke
Ruildienst : Van Geluwe-Eggermont A., Mäisstraat 235, Gent
Secretariaat : Mäisstraat 235
Postrekening : 000-105.04.73-60 – Heemkundige en Historische
Kring Gent, Koggestraat 14, Gent
Lidgeld : 250 fr. per jaar

INHOUD

Over de Augustijner ommegang van 1698	61
Inventaire Archéologique : Vlaamse Academie	84
De Huizen rond de Sint-Niklaaskerk te Gent	89
De Geboorte van Christus in het Groot Vleeshuis	99
Bibliografie	109
Oplossing van de Puzzel 1981	110

Bibliotheek en wekelijkse bijeenkomsten : in het Documentatiecentrum voor Streekgeschiedenis, Convent Engelbertus, Groot Begijnhof, huis nr. 46, Sint-Amansberg : elke zondag van 10 tot 12 uur (uitgenomen op feestdagen). Gesloten in juli en augustus.

Verantwoordelijke uitgever : G. Hebbelynck, Voorhoutkaai 40, Gent.
Elke auteur is alleen verantwoordelijk voor zijn bijdrage.

Uitgegeven met de steun van het stadsbestuur van Gent en van het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen.

IN MEMORIAM

Langs de pers vernamen wij het ontstellend nieuws van de verschrikkelijke dood van Joan Vandenhoute, diensthoofd van Monumentenzorg en Stadsarcheologie, als gevolg van een verkeersongeval op de autosnelweg, in gezelschap van gezins- en familieleden.

Hij was dertig jaar oud en sedert twee jaar lid van onze Raad van Beheer.

Een schone toekomst lag voor hem open, maar het noodlot heeft er anders over beslist.

Joan Vandenhoute was een innemende verschijning, vriendelijk in de omgang, verknocht aan zijn werk en bewust van de zware verantwoordelijkheid die hij droeg om aan de stad Gent een nieuw verleden te geven.

In zijn korstondig ambtsleven heeft hij ontzaglijk veel en nuttig werk geleverd en zijn eerste lauweren terecht verdiend.

Wij hebben, in diverse omstandigheden, hem kunnen waarderen als een begaafd en vriendelijk mens, die zijn jeugdige ervaring en nuchter inzicht in daden kon omzetten in dienst van de gemeenschap.

Ook in de schoot van onze kring, heeft hij een nuttige, maar bescheiden rol gespeeld en de weinige uren die hij, wegens ambtsverplichtingen, aan onze werking kon besteden met raad en daad gevuld.

Onze kring verliest in Joan Vandenhoute een gedegen kracht, een goede en levenslustige vriend, die hier en elders nog vele diensten had kunnen bewijzen.

Het stadsbestuur en wij zijn hem veel dank verschuldigd.

Hij ruste in vrede.

Wij zullen zijn nagedachtenis in ere houden.

Aan gezin en familie betuigen wij onze oprechte deelneming in de rouw en in het smartelijk verlies van iemand die het leven lief had.

R. V.

In de Voordrachtzaal van het E.G.W.-centrum, Graaf van Vlaanderenplein om 20 uur :

Woensdag 24 maart 1982 : Voordracht met diaprojectie door Mej. C. Maes, oud-lerares kunstgeschiedenis, over :

“Het Bouwkundig Erfgoed van Gent in een Europees perspectief”.

Deel 2 : “Van Barok tot en met Art Nouveau”.

Over de Augustijneromwegang van 1698

Omdat het nu eenmaal in mijn kraam te pas komt vang ik mijn betoog aan met het aanhalen van de geschiedenis-legende van het *Maaltebrugs Putje*. Drie boeven, Pierre Bogaert, zoon van Lauwereyns, bijgenaamd Lauwereynsen Pieter Simoens, maar beter bekend als Gros Pierre; François Husdain, en Jan Melijn, alias Grand Jean, pleegden in de nacht van 17-18 december 1686 een inbraak in de Sint-Maartenkerk te Kortrijk. Ze braken het tabernakel open waaruit ze een zilveren monstrans, drie ciboriën en een zilveren doos met deksel namen. Deze waardevolle voorwerpen en nog ander zilverwerk stopten ze in twee meegebrachte reiszakken. De hostiën hadden ze zo maar op de grond gegooid. Hoofdman Gros Pierre die zich over de buit ontfermd had, en zijn spitsbroeders sprongen te paard en maakten dat ze zo spoedig mogelijk de stad verlieten. Op een bepaald ogenblik besloten ze veiligheidshalve elk zijns weegs te gaan. Gekomen te Sint-Denijs-Westrem, op de plaats *Maaltebrugge* genoemd, werd Gros Pierre door een panische schrik bevangen omdat hij zich ontmaskerd waande en achtervolgd. Zonder dralen wierp hij de zilveren doos bevattende reiszak in een "vuyl stinkend water". Weliswaar geraakte de dief behouden thuis maar het duurde niet lang of hij en zijn handlangers mochten 't Sausselet binnen stappen. Uit de meegebrachte reiszak was niets verdwenen en wat de weggegooide zak betreft haastten men zich hem uit de waterpoel te gaan opvissen. "Daer in bevonden de voorzeyde vierkantige zilveren gesloten dooze daerof het deksel weynig geforceert was, met een massa van geconsacreerde Hostiën daer in rustende." Doos en inhoud werden zonder dralen naar de St.-Baafskerk overgebracht. Reeds op Nieuwjaarsdag van 1687 bracht de kerkelijke Overheid de voltallige buit met uitzondering van drie hostiën over naar Kortrijk het nodige en gebruikelijke ceremonieel in acht nemend. Bogaert die moest bekennen dat hij niet aan zijn proefstuk was : voordien had hij aan verschillende kerken een alles behalve orthodox bezoek gebracht; o.a. aan de in Vlaanderen gelegen gemeenten Gistel, Harelbeke, Lebbeke, Nazareth, Pittem, Vinkt, Zele, Zeveneken, en aan Geel, Meerhout, Roosbeek, Steenhuffel, en nog andere plaatsen die in het toenmalige Brabant te situeren zijn, werd "gecondemneert om van het stadhuys deser Stede gesleept te worden op eene horde (platte slede) naer de Gevangnisse van den Chastelette (of Sausselet; nu ingenomen door de grote Post aan de Koornmarkt) ende vandaer tot aen het Schavot, (op)gerecht op de Koornmarkt deser stad, om aldaer op eene Blok afgekapt teworden uwe rechte hand, en daer levendig aen eenen staek verbrand te worden". Husdain die wat minder wandaden op zijn kerfstok staan had, kreeg niettemin dezelfde verwarmende straf toebedeeld. Gros Jean die slechts de stomme

Afb. 1. Een van de 12 plaatjes van een Duits mamme-
kensblad waarop men ziet dat God zich van een kudde
redeloze dieren bedient om ons zijn almacht te de-
monstreren. Volgens een van de legenden.

Afb. 2. Een ander plaatje. De verschrikte rovers heb-
ben de gedragingen van de schapen begrepen. Gros
Pierre werpt de reiszak met de hosties in de steenput.
Steeds volgens het volksgeloof.

rol van uitkijker gespeeld had werd door de heren schepenen heel wat vriendschappelijker te woord gestaan want hij kwam er werkelijk goedkoop van af... Door de heer vakkundige Jan Franck, scherprechter van beroep, opgeknoopt te worden. Terwijl een daverend applaus uit de wijd-opengesperde vensterramen neerwaarts stortte steeg uit de opeengepakte menigte een onstuimig en oorverdovend voetgestamp de hoogte in. Waarna het bloedrode gordijn geruisloos mocht neervallen.

Doch laten we nu ook de legenden hun zegje hebben want die interesseren ons ten slotte meer dan de trieste lotgevallen van de drie misdadigers. Toen de paardrijdende Gros Pierre Maaltebrugge bereikte kwam hem aldaar een kudde schapen tegemoet. Nauwelijks waren de dieren die nota bene ruiter en paard vierkant schenen te negeren, naderbij gekomen of ze begonnen verschrikkelijk te blaten en voor de onthutste man en het aan de grond genageld rijdier loodzwaar op de knieën te vallen. Al hete tranen schreiend. Voor de verbouwereerde ruiter ? Voor het doodsbanke ros ? Bijlange niet, maar wel voor de hosties die zich in 's mans reiszak bevonden. Al zwetend van de doorstane emotie en de kluts totaal kwijt zijnde, wierp de radeloze kerel de verraderlijke zak in de waterpoel waarna hij hals over kop wegluchtte de Gentse Petercellepoort tegemoet. Zonder ook maar een enkele keer te durven omzien... "Neen", wordt ons elders geleerd, de schapen gingen aan 't knielen en schreien niet voor meneer Gros Pierre, maar voor een steenput die ze tot dusver gewoon waren zo maar voorbij te stappen. Ditmaal was het de herder die daar beduusd stond te gapen en ook de kluts kwijt geraakte. Natuurlijk dachten de dieren slechts aan opstaan nadat de in aller ijel bijgeroepen meneer pastoor de schuldige reiszak uit de put bovengehaald had (dit keer zonder zilveren doos maar met dito ciboriën). Hoe dan ook leverde de steenput van dat ogenblik af een kristalhelder water, dat zieken gezond maakte; iets dat de talloze bezoekers naar waarde wisten te schatten. Aan de put, of liever " 't Putje" die weldra tot een bedevaartoord uitgroeide, werd een kapel toegevoegd. Na heel wat lotgevallen beleefd te hebben werd ze in september 1944 door de wegtrekkende Duitsers in brand gestoken. Precies 16 jaar na haar vernietiging herrees ze uit haar as. De hostiën die aan de oorsprong van haar ontstaan liggen berusten tegenwoordig in de parochiekerk van Sint-Denijs-Westrem.

*

* *

Knoop, goedgunstige lezers en lezeressen, goed in het oor wat u komt te vernemen en maak met mij een reisje in het tamelijk ver verleden om in 1295 een goede dag te gaan zeggen aan de paters Augustijnen die op dat ogenblik ijverig bezig waren zich te installeren in een woning gelegen op de hoek van de huidige Lange Steenstraat en de dito Geldmunt. Die wo-

ning "Ter Capellen" uithangend — aldus genoemd naar de nabij gelegen *Sint-Stefanus*kapel — was hun ter beschikking gesteld door de eigenaar ervan, Gerem Borluut, een naaste verwant van de ons overbekende Jan Borluut (Guldensporenslag 1302 ! !). Die heilige *Stefanus* zullen de Augustijnen steeds zeer genegen zijn alhoewel ze niet lang bij zijn kapel bleven huizen. Inderdaad haastten ze zich een volwaardig klooster met bid-, werk-, eet- en slaapkamers, benevens een kerk te laten optrekken. Name-lijk op de plaats waar ze nog steeds gevestigd zijn : bij de Sint-Margriet-straat en de Academiestraat.

Reeds in november 1296 werd het klooster kerkelijk ingericht. Over de groei en de bloei ervan en over de talrijke tegenslagen waarmede het op verschillende tijdstippen te kampen had zullen we niet uitwijken. Het moge volstaan eraan te herinneren dat klooster en kerk in augustus 1566 en mei 1578 erg gehavend werden door de beeldstormers. Dat de Borluuts ze in 1621-1622 herbouwden in klassieke renaissance. Dat uitbreidingen en verbouwingen plaats hadden van 1718 tot 1753. Dat tijdens de Franse Overheersing het klooster nogmaals erg te lijden had van de niets ontziende bezetters. Dat in 1812 een straat getrokken werd doorheen het pand (eerst rue d'Epée, later Academiestraat) (zie Afb. 5). Dat men er in 1815 katoenfabrieken in installeerde. Dat in 1838 zowel de kerk als het klooster door een felle brand verwoest werden. Ten slotte dat in 1907-1908 restauraties uitgevoerd werden aan de voor- en zijgevels van de kerk door H. en V. Vaerwyck. (zie Afb. 6) Tot op de dag van heden beijveren de paters zich om hun bede- en woonhuis aldoor mooier te maken.

*

* *

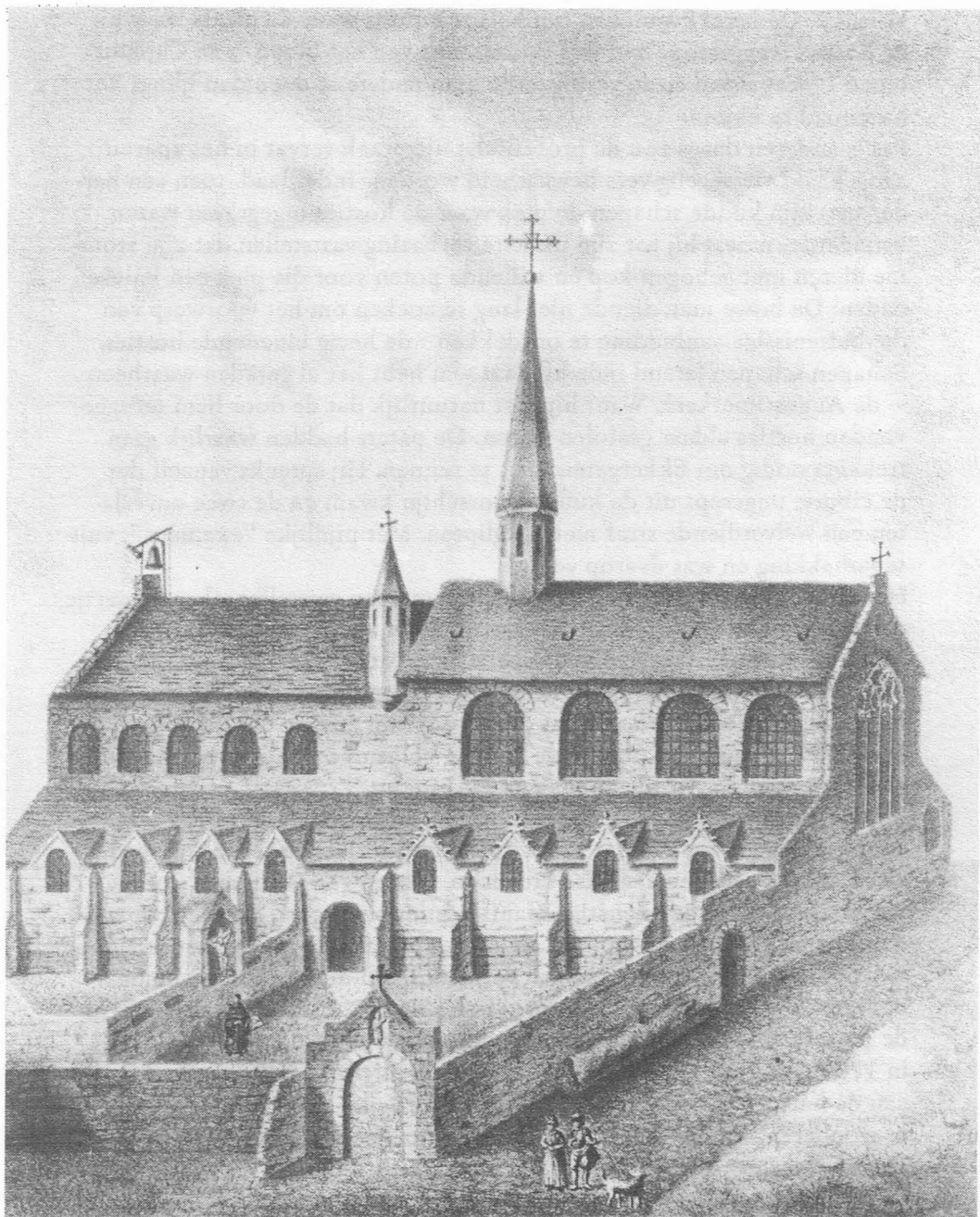
In de loop van het jaar 1354 gebeurde iets dat de paters Augustijnen den daver op het lijf bezorgde : op zekere nacht waren twee dieven erin geslaagd zich toegang te verschaffen tot de kerk. Ze maakten zich meester van de grote ciborie "daer het H. Sacrament in-ruste ende ghesloten was." Met hun buit vluchtten ze de stad uit. Gekomen omtrent de Ekkergerm-kerk begroeven ze de hostiën in een ondiep kuiltje. In de stad teruggekeerd begon het geweten van een der schavuiten onheilspellend te knagen, in zoverre dat hij zijn misdaad bij ik weet niet wie ging opbiechten. Vooral het begraven van de hosties zal hem vreselijk kwalijk genomen zijn, want hij spoedde zich naar Ekkergerm om ze uit hun vernederend toevluchtsoord te gaan opvissen "op dat hun naederhandt gheen meerder oneere van jemandt soude aengedaen worden voor het welcken

Somtijts Beesten uyt de stallen

Op de straete neder-vallen,

Om Godt onder schijn van broodt

Wel te loven totter doot."

Afb. 3. De Augustijnerkerk zoals die er in 1580 zou uitgezien hebben. Vergelijk het vensterraam van de voorgevel met dat voorkomend op afb. 2. De poortopening waarboven een nis (met het beeld van St.-Augustinus ?) geeft toegang tot een binnenplaats van het klooster en meteen tot de kerk (Copyright Stadsarchief)

Helaas ! De kerel kwam van een kale reis thuis want de plaats waar hij de hosties weggestopt had was doordrenkt van het bloed. Van Christus' bloed ! Wat stond er de verbijsterde man anders te doen dan ijlings het hazenpad te kiezen.

Pas 's anderen daags zou de profetische uitspraak vervat in het zoëven aangehaald vierregelig vers bewaarheid worden. Inderdaad, toen een herder met zijn kudde schapen de plek waar de hosties ingegraven waren, benaderde, moest hij tot zijn uiterste verbazing vaststellen dat zijn stomme dieren met gebogen kop en trillende poten voor die plek een knieval deden. De brave man diende niet lang te zoeken om het voorwerp van die buitenissige aanbidding te ontdekken : de hevig bloedende hosties. Schapen schapen latend ijde hij naar — u hebt het al geraden waarheen — de Augustijnerkerk. Want hij wist natuurlijk dat de door hem teruggevonden hosties aldaar gestolen waren. De paters hadden waarlijk geen trekkers nodig om Ekkergermwaarts te rennen. Hij spreekt vanzelf dat de ciborie ongerept uit de kuil te voorschijn kwam en de twee onverlaten een welverdiende straf niet ontglipten. Met pijnlijke "examens", vuis-tenafhakking en wat daarop volgt.

Het mirakuleus voorval had vanzelfsprekend een vanzelfsprekend staartje : de uitgang van een processie die, vertrekkend aan de Augustijnerkerk haar einddoel bereikte aan het kapelletje dat men in 1356 op de plaats van de in de grond gestopte hosties had opgetrokken. Een Confrerie van het Heilig Bloed werd opgericht die ervoor zou zorgen dat die processie elk jaar zou uitgaan, namelijk de zondag volgend op Sacramentsdag of anders gezegd de tweede zondag na Pinksteren.

Met de jaren won de processie aan belang, populariteit en luister wat voor gunstig gevolg had dat vanaf 1604 de jaarlijkse Processie, gezegd van Devotie, een tienjaarlijkse Processie, gezegd van Recreatie, toegevoegd kreeg. Die godsdienstige manifestaties bezorgden aan de Augustijnen, die zich weldra ontpopten als echte specialisten inzake het organiseren van dergelijke optochten, een vermaardheid die slechts een einde nam met de afschaffing van de processies. In 1722 wat de laatstgenoemde betreft, in 1796 wat de andere aangaat. De Heilige-Bloedkapel werd in 1799 gesloopt. Alleen een straatnaam, Heilig-Bloedstraatje, herinnert aan de hartroerende legende, aan de zeven (heilig getal !) tweeweggebrachte wonderen, aan de processies, aan het kapelletje, aan de door de Franse Overheersing uitgehaalde heldendaden.

*

* *

Het is bij die twee processies dat we even willen stilstaan . Hun betitelingen verklappen maar al te doorzichtig wat voor lading ze dekken. De *jaarlijkse* is van een uitgesproken devotische, geestelijke, aard : ingetogen,

voornaam, met slechts een enkel oogmerk : het *Sacrament* vereren. De andere, de *tienjaarlijkse*, is weliswaar even voornaam, maar ze huldigt datzelfde *Sacrament* op een meer feestelijke, meer spectaculaire wijze. De paters, van wie terecht mocht getuigd worden dat ze bazen waren in het ontwerpen en regisseren van optochten, enerzijds en de studenten anderzijds aanzagen het als hun heilige plicht de uitgangen aldoor maar luisterrijker en genietbaarder te maken.

Wellicht om een staaltje van hun kunnen en kennen te geven, wellicht te onzen pleziere, wellicht te eigen profijte, beschreven ze de processies in een drukwerkje dat in 1687 verscheen te "*Ghendt by Hendrick Saetrewer, Stadts-drucker inde Brabandt-straete inde witte Duyve*".

Het boekje telt 43 bladzijden en is getiteld *Kort-bondigh Verhael / van het H. Bloet / van Mirakel, / Waer af de Solemnele Ghedachtenisse ghe / houden wordt by d' Eerw. PP. Augustynen / tot Ghendt : / Vereert met een treffelijck Broederschap, ende / Jaerlijcksche Processie, beneffens eenen vermaec- / kelijcken Om-ganck, / Inghestelt, ende omghedraghen onder de Octave van / 's H. Sacraments-dagh.*

Zoals u kunt merken een omvangrijk programma samengeperst in een enkele volzin neergeschreven in maar liefst 11 regels.

De processie van Devotie zal er een geweest zijn zoals zoveel andere : een innige samenwerking van de geestelijkheid en het publiek. Zoals gezegd heeft de onze tot thema de huldiging van het "Hoogh-weerdighste *Sacrament*" en van het "Mirculeus H. Bloet".

11 groepen van 3 studenten (van de Latijnse School) openen de stoet. Ze dragen grote borden waarop Latijnse en Nederlandse teksten aangebracht zijn. Verwoordend lofbetuigingen, uitspraken, ontboezemingen : als deze zijn er elf :

MIRABILE SACRAMENTUM

Wonderlyck Sacrament

t' Manna was een wonder Broodt,

Om te nutten in den noot.

Volgt dan een afdeling ruiters, zeer vreedzaam gewapend met vaandels en processietoortsen van ambachten en neringen. (Van die zeldzame dingen bewaart het Bijlokemuseum een talrijke verzameling.)

Nu treedt een groep paters aan; een hunner torst een prachtig kruis, een andere een van een zilveren stoffe vervaardigd vaandel. Dit vaandel is waarlijk het bekijken waard want het laat zien hoe de *H. Augustinus* verscheidene Kettters meedogenloos vertrappelt die hij "met syne krachtige schriften overwonnen heeft ende noch heden-daeghs overwinnen kan als jemandt teghen de waarheyt van het Alder-heylichste SACRAMENT des Autaers souds willen op-zeylen" (= doen verloren gaan).

Ook het Gulde van O.L.V. van Halle is van de partij. De leden van dat gulde, allemaal mannen, zingen een lied, stemme *Courante Monsieur*. Nu

volgen de stedelijke hoogwaardigheidsbekleders en de religieuzen van de 4 ordens. Zij dragen brandende toortsen en zingen een zevenstrofig lied dat voor de zoveelste keer het SACRAMENT en het BLOED roemt. Stemme : *ô schoone Isabel*. (Wat zouden we er niet voor geven om in het bezit te komen van de tekst van dat veeleer werelds liedje evenals van het al niet minder werelds Courante Monsieur ?)

De lange staart van de processie wordt gevormd door de hetzelfde lied meezingende volksmassa.

De tweede processie, de “Vermaeckelycken / Ghendtschen / OM-GANCK / MET Reusen, Reusinnen, Leeuwen, Arendts, Kemels, ende / meer andere op-ghetoyde Beesten, benefens neghen / schoone Triomf-Waghens”, wordt heel wat uitvoeriger beschreven.

Ze wordt evengoed Processie van Recreatie genoemd; een benaming die evenals het etiket “vermakelijke” ons per slot van rekening op een dwaalspoor zou kunnen brengen, want ook deze optocht drijft over van H. SACRAMENTEN en H. BLOEDEN. Ze spelen uiteraard een hoofdrol in het goddelijk spel alhoewel de oorlog (1) die keizer Leopold(us) tegen de ongelovigen, tegen de “Turcksche Maen”, in die tijd naarstig aan het voeren was in geen mindere mate ten tonele gevoerd wordt.

Van de stoet maakte A.V.H., ontegenzegglijk een Augustijnerpater, een pentekening (56 cm x 43 cm) die in de Universiteitsbibliotheek bewaard wordt. Omtrent het midden van de vorige eeuw werd de bekende Gentse graveur Charles Onghena belast met het maken van een litho van die tekening. We reproduceren ze, in natuurlijke grootte, omdat ze het bekijken waard is. Maar vooral omdat ze ons toelaat de processie – in gedachten – te zien voorbijtrekken.

Voorop rijden de stadstrompetters, keteltromslagers en standaarddragers. Vaandeldragers laten de Gentse Witte Leeuw en het Wit Kasteel van de Oudburg wapperen. De Maagd van Gent berijdt hovaardig haar Witte Leeuw; onder de arm houdt ze een hoorn des overvloeds. (nr. 1) Die hoorn is hier op zijn plaats want de stoet werd grotendeels door de Magistraat bekostigd.

Zoals u weet is onze sympathieke Gentse Maagd (2) steeds een zeer populaire, gewaardeerde en vereerde jonge dame geweest. Het is dan ook niet te verwonderen dat de paters haar aan het woord laten; van de gelegenheid ruimschoots gebruik makend om de soevereinen op te hemelen en de gehate Turk te vervloeken.

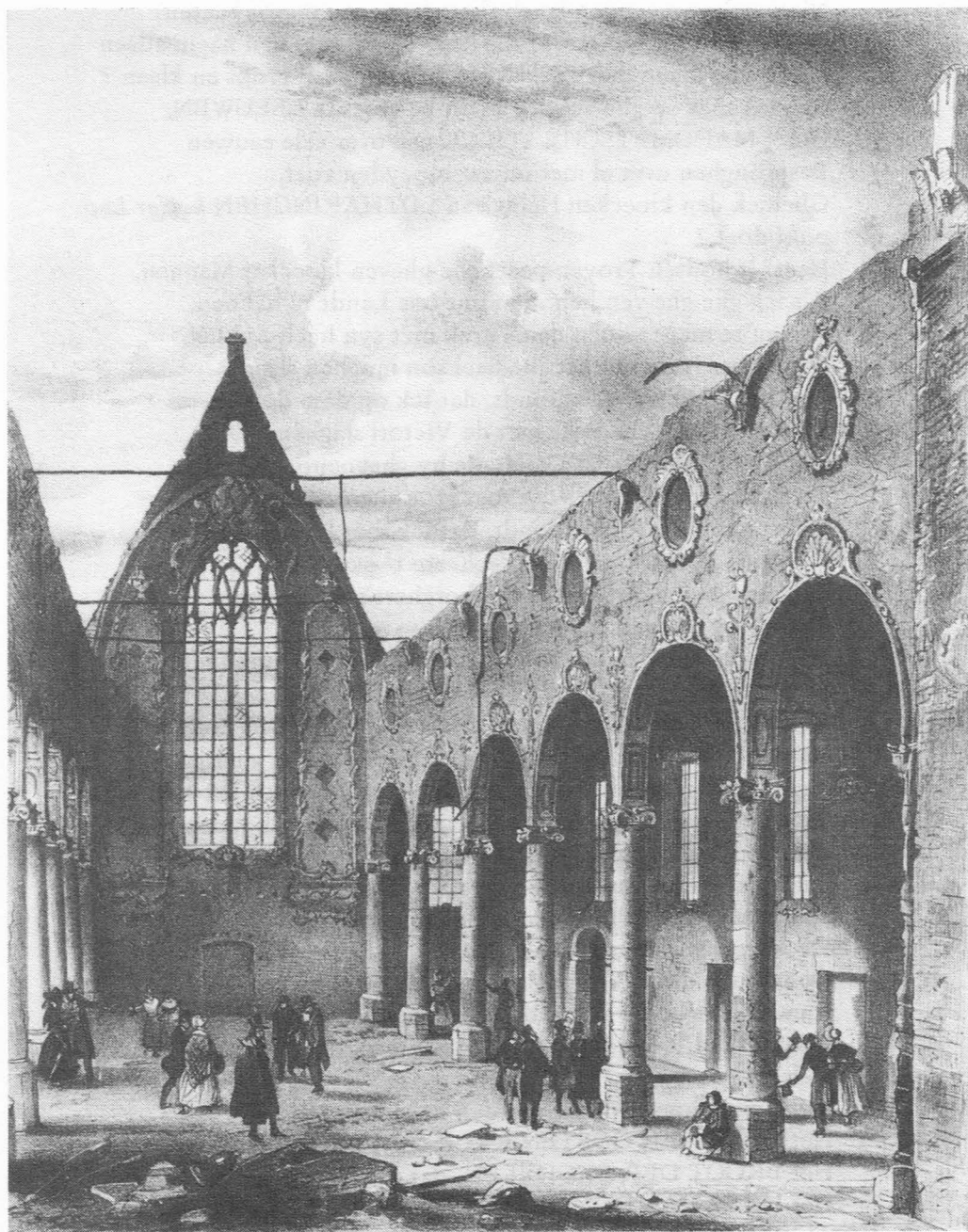
Ick sitt' op eenen LEEUW met haghel-witte krollen :

'K en vroet in d'aerde niet, ghelijck de blinde mollen;

Ick draegh' t' hoeft in de Locht : 'k en vreesse gheen ghewelt,

Al wierdt den wreeden TURCK met my in 't veldt ghestelt.

Heb' ick in mijnen schoot, om ander' daer te laeten,

Afb. 4. Een brand uitgebroken in de nacht van 19/20 januari 1838 legde de kerk in de as. Menig kunstwerk ging aldus onwederroepelijk verloren : beeldhouwwerken en schilderijen, waaronder een veelzeggend werk van N. de Liemaekere HET HEILIG SACRAMENT VAN MIRAKEL, benevens doeken van Pieter van Reysschoot, van wie we schilderijen kunnen bewonderen in het koor van de St.-Baafskerk en in het Hotel d'Hane Steenhuyse. (Copyright Stadsarchief)

Niet neghen maenden langh (het ghene my moest baeten)
 Ghedraeghen CAROLUM KAREL V, die met den naem alleen
 De vrees gaf aen den Turck, den schroom aen groot en klein ?
 Ben ick niet op-ghe-voeyt van on-be-vreesde LEEUWEN,
 Die 't MAHOMETSCHE VOLCK van over vele eeuwen
 Bespronghen over al met on-ver-moeyden voet,
 Ghelijck den kloecken Heldt van LOTHARINGHEN *keizer Leopold* doet ?

Heeft 't houten Troyen-peert ghe-gheven kloecker Mannen,
 Als ick ghe-ghe-ven heb', om uyt ons Landt te bannen,
 En om te niet-te-doen den Turck met syn haelf MAEN,
 Die dieper in syn hoofd ghe-heel sou moghen slaen ?
 Het staet dan wel ghe-grondt, dat ick op dese daghen
 Aen-biede veel ghelucks met de Victori slaghen
 Aen LEOPOLDUS CROON, die hy ghevochten heeft,
 En daer TURCKYEN voor met groote vrees beeft.
 Het staet dan wel ghe-grondt, dat ick met blyder wesen
 De straeten van myn stadt begheere t' over-lesen,
 Om een ghemeyne vreught de borghers aen-te-doen,
 Ter-wylen dat den tijt is aenghenaem en groen.
 Het staet dan wel ghe-grondt, dat wy met volle monden
 Uyt-blaesen op het Landt van Christelycke gronden
 Den wel-ver-dienden Lof van 't HUYS VAN OOSTENRYCK,
 Dat meer aen LEEUWEN schynt, als ick, te zijn ghelijck. (3)

Een groep ruiters gaat een andere bereden leeuw vooraf. Dit keer is het een zwarte Leeuw die ook door een maagd in toom gehouden wordt : de *Maagd van Vlaanderen*. (nr. 2) Men meldt den volke dat "kloecken graef Philippus (Filips van den Elzas) naer 't Saracenen-Landt" trok van waer hij de Leeuw (in zijn wapenschild) meebracht.

Ook deze Maagd wil mordicus haar duit in het zakje doen :

Den douw, die uyt de locht sal vallen met den seghen
 Van Godts ghe-wyde handt, sal op be-nauwde weggen
 Den KEYSER (Leopold) soo doen staen, dat al het TURCKS ghe-wel

Met hunne hooverdy sal worden neêr-ghe-velt.

Het HUYS VAN OOSTEN-RYCK eerst boven alle Hoven
 Het BROOT DER ENGHELEN, dat niemandt kan vol-loven.

Het HUYS VAN OOSTEN-RYCK heeft Godt ghe-benedyt,

Al is 't tot achter-deel der TURCKEN, en tot spyt.

De *eerste praalwagen* (nr. 3) is dan ook geheel gewijd aan het Sacrament alias "Broot der Enghelen" : Bovenop zit, bestraald door een hemelse zon, een Seraf ofte Serafijn. Dat is een engel uit het hoogste van de negen engelkoren. Hij zal wel goed kunnen vliegen hebben, want hij beschik-

te op maar liefst drie paar vleugels. Op het hoofd draagt hij een kroon van veren. Rondom het verhoog hebben een half dozijn "Deugden" plaats genomen. Een hunner vertoont het Paaslam, zijnde het Sacrament van het *Oud Testament*; een andere doet hetzelfde met de Remonstrans, zijnde de Waarheid verkondigd door het *Nieuw Testament*. De overige deugden zijn belast met het "vertonen" van de ciborie (voor het Brood) en van de kelk (voor de Wijn). De rest van de wagen heeft men volgepropt met engelen die zonder op adem te komen, een loflied uitgalmen, een "Ghesangh op het Broot der Enghelen". De stemme komt ook al uit de wereldlijke hoek : Petit Brisach.

O blinden mensch ! verandert uwen sin :

Eert 't BROOT DER ENGHELS met een suyver min.

Dat BROOT, dat ENGHELS BROOT sal noyt vergaen.

Maer, als de doot sal op uw' lippen staen,

Wysen de Hemel-baen.

De *tweede praalwagen* (nr. 4), voorafgegaan van ruiters en vaandeldragers, maakt ons vertrouwd met het *Oud Testament*. Om uit de gewoonte niet te gaan heeft een Maagd zich van de top van de wagen meester(es) gemaakt. Haar taak bestaat er dan ook in dat O.T. in levende lijve te symboliseren. Opdat eenieder het geval naar behoren zou snappen heeft ze de hand gelegd op Mozes' Twee Tafelen en de spreekwoordelijke Roede waarmee hij gewend is de dwazen te tuchtigen. De 4 zijden van de wagen zijn opgeluisterd met evenveel momenten ontleend aan het O.T. : a) het offer van Melchisedek, van wie gezegd wordt dat hij priester-koning (van Jeruzalem) was; hij had noch vader, noch moeder, noch stamboom. Precies daarom ging hij door als Koning der Rechtvaardigheid; b) het offeren van het Paaslam; c) de Ark des Verbonds; een eenvoudige kist waarin naar verhaald wordt de Wetstafelen bewaard werden. Ten gevolge van krijgsgeweld gingen ze helaas verloren; d) het toneel ons vertonend hoe de Israëlieten tijdens de woestijntocht een vloed van naar honigkoek smakend manna toegeworpen kregen.

De *derde praalwagen* (nr. 5) die ook alweer voorafgegaan wordt door o.a. "titels" dragende ruiters, is gewijd aan het *Nieuw Testament* "verdruvende de schaduw van het O.T. Hij is "bekleedt met Maeghdekens op de hedendaeghsche maniere met vergulde tacken in de hant". De hoofdrol in dit alleszins charmant vertoon wordt evenwel gespeeld door een engel die met beide handen een kelk omknelt waaraan DRIE BLOEDENDE HOSTIES bevestigd zijn : voorwaar DE herinnering aan het niet weg te denken H. BLOEDMIRAKEL. Wat in geen cavalcade die naam waardig, mocht ontbreken — denk maar even aan de Macarius-cavalcade — waren de door het publiek zo geliefde "gedierten". In onze processie zijn het "Den Voghel Phoenix" (nr. 6) en "Den Kemel" (nr. 7) die de rij beesten openen.

Die mythologische vogel van universele reputatie komt namelijk Christus' heropstanding symboliseren. Wat die kemel, eigenlijk een dromedaris, betreft, is het zonneklaar dat hij de christelijke gehoorzaamheid, gedweeheid en gematigdheid voorstelt.

De volgende, *vierde, wagen* (nr. 8) voert minder verwachte personages ten tonele : de zo heidense als aardse godheden dame Ceres en heer Bacchus. Degenen die de ommevang komen bekijken weten maar al te goed – beter dan wij – wat dat te schuwen als de pest paar individuen hier komt uithalen : het propageren van al wat met aardse dingen, dus met de zinnen en het vlees te maken heeft. Trouwens is die aanwezigheid voor de processiegangers een welkome aansporing om nogmaals een lied te laten horen : “Gesangh op de vyf lichaemelycke sinnen”. Stemme Hoe logh' ick hier in dees Ellende ?” (4)

Het spreekt vanzelf dat van de aangeboden gelegenheid gretig gebruik gemaakt wordt om met mooie woorden ten aanval te gaan tegen de verfoeide protestant :

Volght het GE-HOOR, verblinde menschen,
En houdt u aen Gods woorden vast :
De KETTERY, vol boose wenschen,
Leert, dat de Waerheyt qualijck past.
Als ghy Godt HOORT, hy sal u HOOREN.
Hy sal u HOOREN, sonder OOREN.

(Karamelverzen die u noch ik smaken noch verteren kunnen ? Inderdaad, doch schetsen ze niet voortreffelijk een wijze van denken en voelen zo eigen aan de mens uit die tijd ?)

Van ketterij gesproken. Weet u welk “gedierte” dat onzalig geloof vertegenwoordigt ? Het zwijn ! (nr. 9) De paters weten van wanten : Is het niet in de modder en in de mest dat het walgelijk beest zich het best thuis voelt ? Bovendien verzinnebeeldt het de obsceniteit aangezien zijn wulpse zeug nooit ophoudt jongen te werpen.

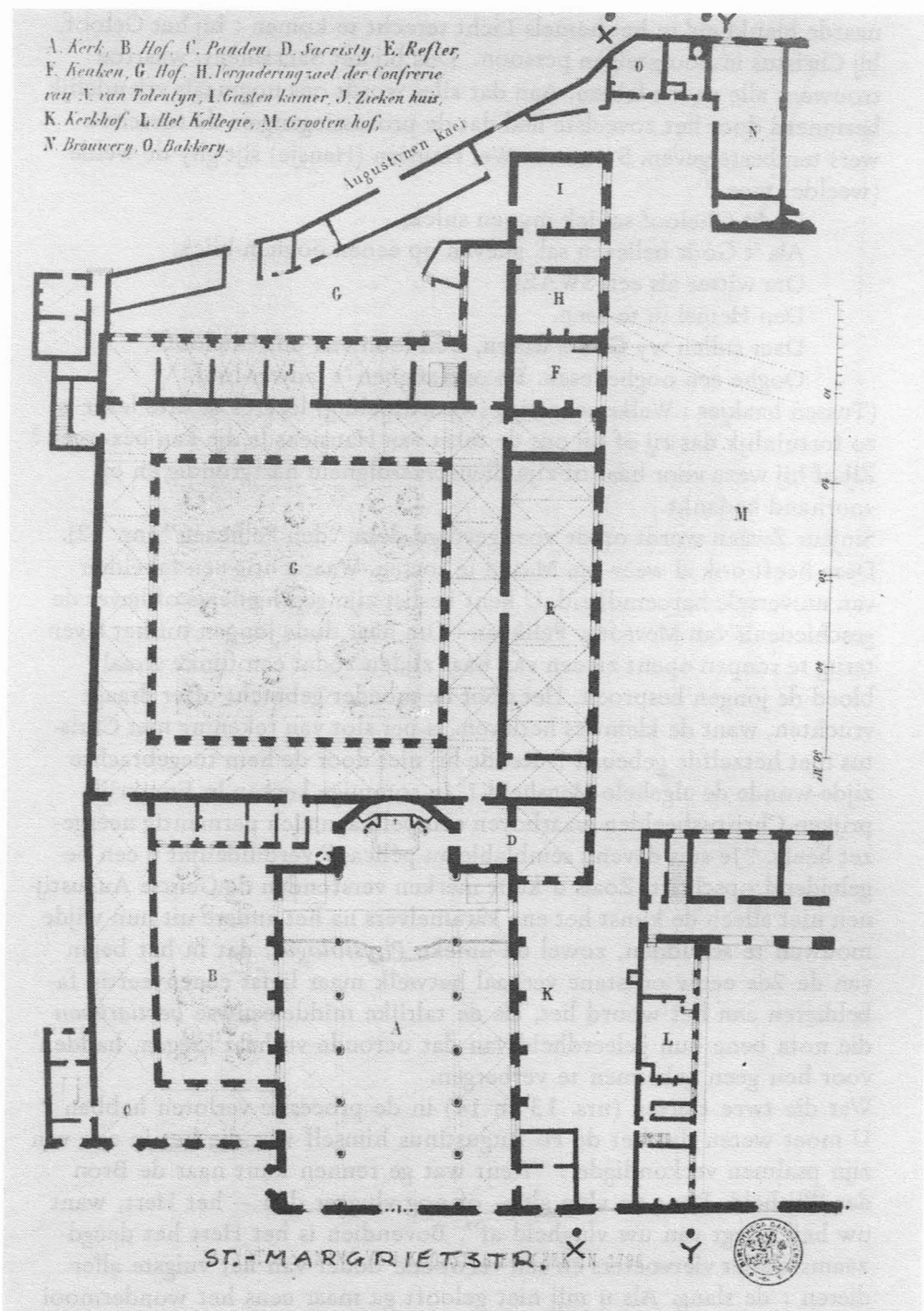
De *viijde praalwagen* (nr. 10) heeft men aan het *Nieuw Testament* gewijd. Hij is letterlijk bedolven onder bedrijvige engelen die allemaal welsprekende “titels” te savoureren geven :

Offerhande sonder bloet

Die den Hemel open doet, en nog andere wijze overwegingen. Minder eerbiedwaardig en delicaat schijnt mij een van die wijsheden :

Hy (het Sacrament) wordt g'eten sonder beten.

Het gedierte dat nu komt opdagen is het tegengestelde van het kettters zwijn : de edele, witte zwaan (nr. 11) die als taak heeft het Geloof voor te stellen en derhalve bereden wordt door de zoveelste Maagd. Vergeet niet dat door om het even welke Beschaving, hoe oud ze ook wezen moge, die vogel beschouwd werd als de ongereptste en onbevlektste aller schepselen. Er is inderdaad slechts één stap te doen om van die ongeëve-

Afb. 5. Plattegrond van een gedeelte van het klooster. De verbindingen X-X en Y-Y geven de afbakening aan van de Academiestraat. (Copyright Stadsarchief)

naarde blankheid in het hemels Licht terecht te komen : bij het Geloof, bij Christus in hoogsteigen persoon. Dus bij het Sacrament, waartoe trouwens alle paden leiden. Aan dat alles wordt ons nogmaals vriendelijk herinnerd door het zoveelste lied dat de processiegangers de toeschouwers ten beste geven. Stemme : Wel Hansien (Hansje) sijt ghy de welde (weelde) moe ?

In dit Gheloof sal ick mynen snick,
Als 't Godt believen sal, gheven op eenen ooghen-blick,
Om witter als een SWAEN
Den Hemel in te gaen.

Daer sullen wy Godts wesen, Den loon van ons Gheloof
Ooghe aen ooghe lesen. En ontfanghen 't lauwer-loof.

(Tussen haakjes : Welke schattige (woordspeling) lezeres of dito lezer is zo fortuinlijk dat zij of hij ons de tekst van Hansiens liedje kan bezorgen ? Zij of hij weze voor haar of zijn dienstvaardigheid hartgrondig en op voorhand bedankt.)

Sinjeur Zwaan wordt op de voet gevolgd door “den Pellicaen” (nr. 12). Deze heeft ook al weer een Maagd te torsen. Waarachtig een fabeldier van universele beroemdheid. U kent beslist zijn geschiedenis of liever de geschiedenis van Mevrouw Pelikaan : Om haar dode jongen tot het leven terug te roepen opent zij een van haar zijden zodat een flinke straal bloed de jongen besproeit. Het door de moeder gebracht offer draagt vruchten, want de kleintjes herleven. Is per slot van rekening met Christus niet hetzelfde gebeurd ? Redde hij niet door de hem toegebrachte zijde-wonde de algehele Mensheid ? In sommige kerken in Frankrijk prijken Christusbeelden waarboven een pelikaan zich parmantig neergezet heeft. “Je suis devenu semblable au pélican” verduidelijkt u een begeleidend opschrift. Zoals u kunt merken verstonden de Gentse Augustijnen niet alleen de kunst het ene karmelvers na het andere uit hun wijde mouwen te schudden, zowel de unieke *Physiologus*, dat in het begin van de 2de eeuw ontstane verhaal hetwelk maar liefst eenenveertig fabeldieren aan het woord liet, als de talrijke middeleeuwse *bestiarissen* die nota bene hun geleerdheid van dat oeroude verhaal kregen, hadden voor hen geen geheimen te verbergen.

Wat die twee Herten (nrs. 13 en 14) in de processie verloren hebben ? U moet weten dat het de H. Augustinus himself was die het in een van zijn psalmen verkondigde : “Rent wat ge rennen kunt naar de Bron der Wijsheid. Rent zo vlug als – of nog vlugger dan – het Hert, want uw heil hangt van uw vlugheid af”. Bovendien is het Hert het deugdzaamste aller viervoeters en een verwoede doder van het vuigste aller dieren : de slang. Als u mij niet gelooft ga maar eens het wondermooi schilderij van Lucas Cranach bekijken dat het eerste mensenpaar voorstelt tijdens de zondeval : een pracht van een Hert maakt zich be-

schaamd en ontgoocheld uit de voeten. Het is er ongelukkig niet in geslaagd de Slang te vernietigen die de zonde verwekte. Het zal dan ook niet naar de Bron kunnen gaan om er zijn dorst te gaan lessen.

Ick haeck' naer u om dat ghy my wel smaect

Gelijck den HERT naer de Fonteyne haect.

Ik vergat bijna te vermelden dat ook deze "gedierten" door authentieke maagden gemend worden.

Dat een tiental andere maagden de zesde *praalwagen* (nr. 15) stormenderhand ingenomen hebben mag ons geen zier verwonderen. Om te tonen dat ze wel degelijk van Gentse komaf zijn, zijn ze in het *wit-zwart* gekleed. En om hun medezusters geen concurrentie aan te doen presenteren ze "titels" die natuurlijk de mond vol hebben van het Sacrament.

Maar goed. Ziedaar dat onze aandacht getrokken wordt op de drie Chariten alias Liefdekens alias Gratiën alias Godinnen van "Goetwilligheid". Ze hebben zich onder een enorme Ciborie neergevlijd. Ik ben zeker dat ze de jaloesheid opwekken van de andere jonkvrouwtjes. Door niet meer dan een luttele groep ruiters is de zesde door de *zevende praalwagen* (nr. 16) gescheiden. Deze laatste stelt de Hel voor. Het akelig onderwerelds verblijf is er als de kippen bij om ons de "Doodt der Zielen ende lichaemelycke Straffen over de Heyligh-Schendighe Nuttinghe van dese Alderheylichste SPYSE der Menschen (Sacrament)" in herinnering te brengen. Voor 't geval dat men het zou vergeten hebben.

Gitzwarte duivels en groteske met ezels- of gierenkoppen toebedeelde figuurtjes hebben bovenop massieve, sombere torens post gevat, wachtend op het vreselijk werk waarvoor ze uitverkoren zijn. Van de begeleidende bereden Satans is er alvast een die gewapend is met zijn geliefkozende tweetand. Zulk gereedschap (5) heeft Jeroen Bosch benevens nog andere ambachtelijke benodigdheden, waaronder zogenaamde harpoenen (6), (staken eindigend op 2 of 3 haken) op zijn Laatste Oordeel (Baytown, U.S.A.) meesterlijk afgebeeld. Een van de torenwachters duivels hanteert met zwier zulk een foltertuig.

Onze paters schijnen fervente voorstanders geweest te zijn van het naast elkaar neerzetten van uitersten, want op de Hel alias de Ondeugd, laten ze een van de deugden volgen, met name de Kuisheid (nr. 17). Deze berijdt het fabelachtigste aller fabeldieren : de Eenhoorn. De natuur heeft hem aan een slank paardelijf geholpen en in het midden van zijn voorhoofd een lange, vlijmscherpe, schroefvormig gedraaide hoorn geplant. Een buitenisigheid waarvan de wonderbare geneeskracht eeuwen lang troef was. Gedurende die tijd werd hij maar aldoor naar hartelust geportretteerd. O.a. zien we hem voorgesteld in de zgn. Bijbel van Petrus Comestor (B.N. Parijs) waar hij in gezelschap van het

Hert het zondevalgebeuren bijwoont. Elders, op een Frans wandtapijt (Kunsthist. Mus. Wenen) zien we hem, gespannen voor de prachtwagen van de Kuisheid, met zijn poten de op de bodem liggende zinnelijke liefde met welgevallen vertrappelen. Nog elders, in een manuscript (Rijksuniversiteit Leiden) ontmoeten we hem terwijl hij, de voorpoten op de knieën van de H. Maagd geplaatst, door Haar gestreeld wordt.

Den EEN-HOREN, als een Lam, wordt met goede reucken tam.

Soo vergramt de sonde Godt, die strijdt teghen syn ghebodt.

Soo straft Godt den quaeden wil, Syne straffe staet noyt stil.

Het kon niet anders of ook de Adelaar, bereiden door een gewapend personage, (nr. 17bis) moest van de wandelende partij zijn. Is hij wellicht niet de hoogstvliegende van alle schepselen? Is hij trouwens niet het enige dier dat het ooit waagde in de zon te blikken? Is het ten slotte niet zo dat ook Christus in de hemel boven alle heiligen verheven is? En als de evangelist Johannes de adelaar als zijn waarteken uitgekozen heeft en niet schrijven kan zonder door de geweldige vogel vergezelschap te zijn, zal hij wel geweten hebben waarom hij die keuze deed.

Van de andere kant is de aanwezigheid van de koning der vogels in de processie heel gemakkelijk te verklaren. Het Keizerlijk Huis van Oostenrijk dat men in de ommegang in de persoon van Leopoldus bijna zo uitbundig viert en vereert als zulks het 't geval is met het Sacra-

ment, draagt die edele adel-aar in zijn wapenschild : de dubbele adelaar — tweekoppig omdat hij nu eenmaal van keizerlijken bloede is — die we straks nog beter zullen leren kennen.

“Gedierte” Adelaar wordt gevolgd door de *achtste* “Triomf-waghen” (nr. 18). Vier met pluimen getooide witte paarden trekken hem voort. Neergezeten aan de voet van een reusachtige wondermooie Ciborie tronen 3 jonge dames met bevallige waardigheid. Ze heten Geloof, Hoop en Liefde, die ongeëvenaarde goddelijke Deugden die de stamvormen van de bijbelse Boom der Deugden. Men ziet het hun aan dat ze zich verblijden in de “Lof-weerdighe verheffinghe van het H. Broot der Enghelen.”

Wie beslist geen verstek laat gaan is de dikhuidige kolos Olifant (nr. 19). Zowel van de Deugd Zachtmoedigheid als van de Pietas is hij het voornaamste waarmerk. Bovendien is het — reeds door de Oude Grieken — bewezen dat hij al in geen mindere mate dan de Eenhoorn, het symbool is van de Kuisheid. Dat bewees hij sedert mensenheugenis metterdaad : was zijn vrouwtje zwanger, dan onthield hij zich van elke vrijerij. Zowat twee jaar aan een stuk. Had een everzwijn het ongeluk zijn weg te kruisen, dan maakte hij die verpersoonlijking van de geslachtsdrift, met zwier van kant. Het deugdzaam gedoe van het olifantenpaar vergeleek men in de middeleeuwen niet zelden met de door Adam en Eva in het paradijs verrichte snode daad. Waarom ook niet ? (Men moet over een scherp gezicht beschikken wil men heer Olifant op de afbeelding in het oog krijgen, want wegens het bemand kasteel — zonder enige twijfel met lieve Deugdekens — dat hij op de brede rug torst, zijn alleen maar zijn kop met een slagrand — uiterst links — en zijn staart — uiterst rechts — te ontwaren. Een curieus detail : op zijn slurf zit schrijlings een gewapend (?) personage.)

Eindelijk is de clou van de ommegang, de *negende praalwagen* (nr. 20) in zicht. Hij vertelt ons in geuren en kleuren de “Victorie bevochten op de Turcken door den KEYSER LEOPOLDUS DEN I.”

Zo'n op dat ogenblik nog in leven zijnde grootheid moet beslist de (natuurlijk goede) weg gewezen worden door een lange sliert sedert lang of heel lang niet meer levende collega's kroondragers. Juist geteld 14 stuks, in groepjes van drie of twee aantredende majesteiten, de schitterende kroon op het edele hoofd neergezet en de almachtige scepter in de rechterhand gestopt.

Ze zijn van de eersten tot de laatsten intieme kennissen van de paters (intiem bij manier van spreken, want ze maken er waarachtig Oostenrijkse van, wat nog al bij 't haar getrokken is. Maar ja, welk kwaad bestond erin keizer Leopold die inderdaad een Oostenrijkse keizer is, een beetje de mouw te frotten ?) Voor het kijkende volk daarentegen zijn al die mannen minder bekende heerschappen.

Van de eerste scepterdrager, Karel I, genoemd de Grote, (768-814) tot de laatste, Ferdinand III (1619-1637), Leopoldus' vader, wedijverden ze allemaal in het bevechten, overwinnen en bestraffen van die woedende Turken, Saracenen, Muzelmannen, of hoe men die Mohammedanen vermocht te noemen.

Als u de eerste groep van drie met enige aandacht gade slaat zult u ontdekken dat die stoere kerels steigerende Friese hengsten berijden. Dat kan bezwaarlijk anders want de ene ruiter is al onstuimiger dan de andere in het bespringen van de gehate man met de sikkel.

Van onze Karel de Grote weten we dat hij baas boven baas was. Zie hoe hij vooruit stormt geflankeerd door zijn zoon Lodewijk I (814-840) en een verre bloedverwant van hem, Hendrik I (919-936). Dat keizerlijke Lodewijk en zijn koninklijke zoon Lotharius als kat en hond leefden – eigenlijk als wolf en hyëna – was geenszins een beletsel om hem naderhand *de Vrome* te heten. Op weg om een andere zoon van hem met het zwaard in de knuist te lijf te gaan, overleed hij in de Rijnstreek. Men begroef hem te Metz.

Heeft hy niet om syn deught verdient den goeden naem

Van een Godt-vruchtigh Man, van een vergulde faem ?

Binnen de Stad van Ments, daer (waar) ons Gheloof noch staet

En daer de Ketterij gheboeyt met yusers gaet.

Aldus zingt mejuffrouw Terpsichore, een der 9 *Sangh-Goddinnen* die om de beurt de 14 Gekroonden in de bloemetjes en op de piëdestal zetten. De andere buurman van Karel de Grote, Hendrik I, wordt aanzien als de grondvester van het Duitse Rijk. Toen, (in 919), gezanten hem zijn verkiezing tot koning kwamen melden, was hij ijverig bezig vogels te vangen. Vandaar dat de geschiedenis hem Hendrik de Vogeljaar gaan noemen is. Hij versloeg de Hongaren die zijn land binnengevallen waren (933). Iets dat voor de paters gelijk stond met het uit de weg ruimen van gepatenteerde Turken.

Met die vele keizers kennis maken die achter Karel de Grote en zijn twee burens komen gereden, gaan we niet doen, want velen onder hen kennen we van haar noch pluim.

Otto I en Hendrik II die in het kielzog van hun voorgangers aantreden, mogen we niet onopgemerkt laten voorbijstappen.

Zoals u zult weten werd van Otto I (936-973) uitgestrooid dat hij te Gent de Ottogracht heeft laten graven, maar dat is een grove leugen. Wat integendeel een echte waarheid is, is dat hij de man was die op 2 febr. 962 te Rome door paus Johannes XII tot keizer gekroond werd en deze het volgende jaar, alleszins niet uit verering en dankbaarheid, van de pauselijke troon stootte. Die weinig stichtende handeling klopt in het geheel niet met wat sangh-goddinne Melpomene over hem weet te zingen :

Hy heeft de Kercke Godts met woorden, ende wercken,
Met ghelt, met goet, en bloet soo vast willen verstercken,
Dat niemandt met ghewelt daer teghen zeylen (tegenstand bidden) sou,

Al quam hy uyt de hel met eenen helschen klou.

Hendrik II, de heilige, (1002-1024) werd tussen twee bloedige veldslagen in te Rome (1014) door paus Benedictus VIII tot keizer gekroond. Wegens zijn voorbeeldig gedrag en goede zeden (het is bekend dat hij en zijn keizerin in gemeen akkoord als broer en zus door het leven hebben gestapt) werd hij in 1146 door paus Eugenius III gecanoniseerd. Wellicht om de Brave Hendrik ter wille te zijn deed paus Innocentius III hetzelfde met zijn weduwe, Kunigunde : hij canoniseerde haar in 1200. Omdat ze destijds te Bamberg een aartsbisdom en een klooster gesticht had. Verneem wat sangh-goddinne Erato over onze Hendrik weet te zingen :

Hy was hier soo goet, soo op-ghe-vult met deughden,
Dat 't Rijck van Ungaren in sijne deught vindt vreughden,
En hem voor Heyligh hiel, ghelijck hy is ghe-weest,
Het ghene is bekent aen die syn wercken leest.

De monumentale Leopoldus-wagen wordt door maar liefst 9 met vederen getooide paarden voortgetrokken. De scepter zwaaiend troont de keizerlijke gekroonde op het hoogste platform van de wagen. De Spaanse koning Karel II, het zwaard in de hand geklemd, houdt hem een verdieping lager, gezelschap. Om eraan te herinneren dat Spanje ten onzent ook nog wat in de pap te brokken had.

Liggende leeuwen, die wellicht Gentse of Vlaamse zullen zijn, wapperende dubbele adelaars en bundels wapens zorgen voor de versiering van het monument. Ook de gevangen Turk die men achteraan de troon vastgebonden heeft.

Van trompetters en vaandel dragers voorafgegaan volgt nu het kruimken uit van de edele, rijke en voor 't zeggen hebbende kasten. Ze zijn allen, naar men mij verzekert, in het fijnste, kostbaarste scharlaken uitgedost. Wat het koninklijk baldakijn (nr. 21) hier komt voorbijslenteren, kunnen we niet gissen.

Zoals dat nu eenmaal hoort, eindigt de processie op een vrolijke noot. De Reus, vergezeld van zijn twee zonen en de Reuzin, vergezeld van haar twee dochters (nr. 22), sluiten de ommegang. Dat gebeurt – om uit de gewoonte niet te gaan – al zingend een “Kermis-ghesangh”. Stemme Laet ons sneuckelen (wie bezorgt mij de strofen van dat liedje dat zoveel beloften inhoudt ?)

Lieve vrienden, die binnen Ghent Zijt ghe-komen on-be-kent,
Voeght u aen de tafel mê 't Is de kermis van dese Stê :
In de Stadt is' er noch Wijn en Bier in 't vat.

Afb. 7. Eerste helft van de litho van Ch. Onghena.

Afb. 8. Tweede helft van de litho van Ch. Onghena.

Dermonde, Cortrijck, Brusselaer, comt Mechelaer :
Komt Loven oock, vrees gheen ghe-spoock,
Antwerpenaer, comt Aelstenaer, Bruggheleinghen, laet u d'winghen :
Eet Capuynen-vleesch sonder loock.

Als slot dat pakt wordt den volke een JAER-WIJSER (chronogram, jaartalvers), een specialiteit van die dagen, ter ontcijfering aangeboden.

sInght hIer : sprInght, zYt VroLYCk, Mans,
oVer UWen reUsenDans.

Werd de processie door ons aller geliefde Gentse Maagd al paardrijdend geopend, de paters zorgden ervoor dat dezelfde onsterfelijke dame er een punt achter zette. We kopiëren de haar (= de magistraat) opgedragen ode omdat we aldus menig Maagd-lievende G.T.-lezer(es) een dienst menen te bewijzen.

Vermaerde Gentsche-Maeght, vriendinne van den Leeuw,
Die sonder vrees gaen, en sonder vrees schreeuw,
Vaeght-uwe traenen-af, heft-uwe ooghen op
Met uwen witten hals, en fraey gekrolden kop.
Wat kan u suyver hert beweghen, om te suchten,
Daer (waar) ons van allen kant aen-vloeyen de ghenuchten ?
De wolcken sijn voor-by, de stormen sijn vergaen
Die tusschen uwen schoot met *listen* sijn ghedaen.
(de inneming van Gent door Lodewijk XIV en de aangebrachte verwoestingen)

Uw' mueren sijn versterckt, de vrees' is wegh-ghenomen
(versterking van het St.-Pieterskwartier en bouw van de kazerne op de Kattenberg)

Van noch eens met *Ghewelt* den vyandt te sien komen
Om uwen Maeghden-glans te quetsen met een sweirt
Dat beter over lanck den Turck had af-ghe-weirt.
Pallas met den Olijf heeft u den Peys ghe-gheven,
(wapenstilstand van Regensburg 6 okt. 1684)

Om buyten alle vrees in volle rust' te leven :
Om Kinders van de Stadt in hunnen groensten (jongsten) tijt
Te senden nae de Schoël met yver en jolijt.
(reclame voor eigen winkel)

Om Kinders van de Stadt, als spruytiens, op te quicken
Die met een heym (Gents) vernuft de knoppen en de stricken.
Van *List* en van *Ghewelt* ontbonden soudensien
Tot trydom van het Landt, tot troost van droeve lien.

Met het plēgen van onderhavig artikel willen we alleen benadrukken hoe een weliswaar heiligschennende maar in feite banale misdad, het stelen van kerkelijke juwelen, de aansporing kan sijn tot het op het getouw zet-

ten van een manifestatie die een vele eeuwen durend bestaan gekend heeft. Er meteen op wijzend hoe deskundig en bevoegd de paters waren bij het verwezenlijken van die manifestatie. Tevens maakten we van de gelegenheid gebruik om een paar interessante, het klooster betreffende illustraties mee te delen. Alleen betreuren we het dat we geen betere reproductie van Onghena's gravure kunnen aanbieden. Veel liever hadden we de oorspronkelijke prent gereproduceerd, maar dat is helaas niet mogelijk geweest.

M. VAN WESEMAEL

NOTEN

1. De Turkenoorlog die aanving (1683) met de belegering van Wenen. Deze werd voorkomen dank zij de tussenkomst van de Poolse koning Jan Sobieski. De oorlog eindigde (1699) met de ondertekening van het Verdrag van Carlowitz (thans gelegen in Joegoslavië). Daarbij werd Oostenrijk in het bezit gesteld van Hongarije en Zevenbergen.
2. Zie G.T. 1975 blz. 211-215; 1976 blz. 63-73; 115-127; 207-220.
3. Het is zo klaar als een klontje dat we deze rijmelarij en die welke zullen volgen, slechts overnemen wegens de folklore waarvan ze rijkelijk voorzien is.
4. Verwant met : Hoe lig ik hier in d'uyterste ellenden; klagten van eenen jongman die door Venus de weireld moest verlaeten.
5. De tweetand evenals de drietand zijn attributen van duivels en andere mythologische personages die in de Christelijke iconografie een ruime plaats gekregen hebben. Op de "Verleiding van St.-Gutlac" (12de eeuw, British Mus. Londen) zien we hoe Satan een gemijterde bisschop in de Hël duwt. Een ander typisch voorbeeld van het gebruik van de tweetand is de prachtig gekleurde Helle-voorstelling (begin 13de eeuw, B.N. Parijs) waar geen mensen maar tweekoppige monsters te lijf worden gegaan. Het waren niet alleen duivels die de tweetand en de drietand hanteerden, ook waarachtige engelen wisten met die dingen om te gaan : als twee onder hen de "Hoer op het zevenkoppige beest" in de vuurpoel duwen (miniatuur een Lusthof voorstellend).
6. In het Passiespel in 1547 te Valenciennes opgevoerd zijn 2 van de optredende duivels met een harpoen gewapend. En als er in de "Geschiedenis van de H. Graal" (15de eeuw, B.N. Parijs) gehoornde en van vleermuizenvlerken voorziene duivels ten tonele verschijnen hebben ook zij hun harpoenen meegebracht.

BIBLIOGRAFIE

- Augustijnerklooster te Gent, uitgave Paters Augustijnen, Gent, z.j.
Augustijnen Gent, uitgave Paters Augustijnen, Gent, z.j.
Bij het 75-jarig bestaan van de belgische Augustijnenprovincie, door J. van der Linden, P. Braem, A. Baekelandt, O.S.A., Gent, 1976
Jos Vermeulen, De Kapel "Het Putje" te Maltebrugge, in De Toerist, april 1945
1000 Jaar Ekkergem, Gent, 1974
Kort-bondigh Verhael van het H. Bloet van Mirakel...
Triumphanten Ommeganck Oghedragen aen de Seer Edele, wyse, ende voorsienighe Heeren myn Heer den Hoogh-Baillu, Voor-Schepenen... by het vermaert Collegie van de Eerw. PP. Augustynen door de mildtheydt vande selve Heeren. Prent, z.j.
Abrégé de tout ce qu'il y aura... Procession Triumphale de Gand, juin 1698

Inventaire Archéologique – Fiche Nr. 410

In de rubriek “Burgerlijke Bouwwerken” (Koningstraat Nr 18 – XVIIIe eeuw – 1746), stelde Prosper Claeys op 10 oktober 1906, in de Franse taal, de fiche op van

HET PALEIS VAN DE KONINKLIJKE VLAAMSE ACADEMIE

De Koninklijke Vlaamse Academie staat, in de Koningstraat, op de plaats waar vroeger een Steen stond dat tenminste dateert van de XIVe eeuw (1).

De oudst gekende eigenaar van dit Steen, waarvan de naam vermeld wordt in een akte van 16 december 1426, is Lieven Damman, Heer van Oombergen.

Een tekening, die deel uitmaakt van de Atlas van Gent die samengesteld werd aan de bibliotheek van de Stad en van de Universiteit, stelt dit oud Steen in natuursteen met zijn hoge muren met kantelen voor. Het is onder deze vorm dat het in de XVIIe eeuw beschreven wordt in het Cijnsboek van Karel van Oxelaere.

De oude patriciërswooning droeg tot aan haar slooping in 1745 de naam van *Huus van Oombergen* of het *Dammansteen*.

In april 1745 kocht de Gentse bouwmeester David 't Kindt het gebouw en de aanpalende eigendommen. Hij brak het geheel af en bouwde op deze plaats het hotel met zijn prachtige gevel zoals wij hem nu vandaag nog zien. Het is zeker een van de eerste voorbeelden van de Lodewijk XV-stijl in Gent.

In zijn bouwaanvraag, gericht aan de Keure op 27 juli 1746, gaf 't Kindt de beschrijving van het gebouw zoals hij zich voorstelde het te zullen oprichten en waarvan hij de gevel aldus beschreef : *Eenen schoonen ghevel van witten steen en blauwen arduyn met al sijne ciraeten...*

Het hotel van de Koningstraat, dat met zijn aanhorigheden een oppervlakte beslaat van een duizendtal vierkante meter, werd openbaar verkocht in het begin van het jaar 1892. De Regering kocht het aan voor de som van 94.000 fr. en installeerde er de Vlaamse Academie die gesticht werd in 1886.

De ingangspoort en het stenen sculpturaal motief dat er bovengeplaatst is, alsook de stenen omlijsting van het venster van het fronton, werden onlangs hermaakt; de voorgevel werd ook ontdaan van de lagen verf die de stenen bedekten en werd hersteld.

Cfr. Fr. De Potter, “Gent van de oudste tijd tot heden”, t. VII en “Jaarboek der Kon. Vlaamsche Academie”, 1893, p. 67-79. – Prosper Claeys

(Foto Stad Gent. Dienst Toerisme)

“Les Monuments de la ville de Gand.” — Stadsarchieven “Opbouwingen van huizen.” — In de bibliotheek wordt een gekleurde tekening bewaard van Fl. Van Loo die de voorgevel voorstelt in 1854. — Onze cliché (bedoeld wordt de foto die afgebeeld staat op de fiche) komt uit “Gand, guide illustré”, gepubliceerd door Mr. A. vander Haeghen die het vriendelijk ter onzer beschikking stelde.

NOOT

- (1) Bij het uitvoeren van inwendige aanpassingswerken werden onlangs in de grond overblijfselen ontdekt van een bevoering in kleine glazuren tegels (XIII-XIVe eeuw).

Naschrift

Enkele woordjes over David 't Kindt die in Gent (ook elders) tal van prachtige gebouwen achterliet, waaronder de Beurs op de Kouter, het Hotel Snoeck in de St-Jacobsnieuwstraat, het Hotel Clemmen in de Veldstraat (nu Museum Vander Haeghen), het Hotel De Coninck in de Jan Breydelstraat (nu Museum voor Sierkunst), de Kapel van het Heilig Graf aanleunend tegen de St-Baafscathedraal, niet te vergeten de voorganger van ons “Rolleke” : de stadsgevangenis “De Mammelokker”, enz.

De dag van vandaag noemen velen zichzelf “artiest” en nemen de houding aan die verwacht wordt van een dergelijk personage. Onze oude schilders en beeldhouwers die de prachtigste kunstwerken voortbrachten, beschouwden zichzelf als simpele ambachtslieden. Van meer dan een onder hen is zelfs de naam onbekend gebleven.

Nu hebben wij architecten. Een grote titel, maar zie maar eens hun voortbrengselen en trek dan zelf de conclusie. In de tijd van 't Kindt bestond dit woord niet eens. De man die onze stad verrijkte met zo veel prachtige gebouwen nam geen grote allures aan en noemde zichzelf “meester temmerman”.

Om een beetje beter door te dringen tot de mentaliteit van deze vroegere “bouwmeesters” nemen wij even zijn bouwaanvraag. Ze is zeer instructief. Daarin lezen wij :

“David 't Kindt, proprietaris van eenen huuse, stede ende erfve van oudts ghenaeamt het huys van Oombergen staende en tvoorhoofde inde Coninckstraete van achter uytcomende in het Naeghelstratjen by het clooster van de Ursulinen met voordere huysen commende ten voorhoofde op de Vlasmert... dat hij suppliant jeghenwoordigh besigh is met te herbouwen ghemelden synen huuse, ende gheneghen wesende tot satisfactie ende appajsement van Ued. te maecken eenen schoonen Ghevel van witten steen en blauwen arduynen met sijn ciraeten, aspect nemende op de Camersstraete tot bezondere ambalissement van dese stadt inghevol-

ghe de modellen hier annex, den welcken seer costelyck sal sijn sonder eenighe utiliteyt ofte proffycyte voor hem suppliant in syn particulier, vervolghens dat de costelijckheyt ende ciraeten vanden selven Ghevel eenighlyck dienen tot het voorseyde ambalissement van de stadt."

Nergens valt hier iets te bespeuren van winstbejag, van "functioneel" of van rendement van het geïnvesteerd kapitaal. 't Kindt wilde iets bouwen dat mooi was en dat zou dienen tot sieraad van onze stad. Dat Gent, niettegenstaande reeds alle gepleegde verminkingen, toch nog een rijke monumentenstad mag genoemd worden, is te danken aan mensen met een mentaliteit zoals deze van 't Kindt. Mensen met gevoel voor schoonheid die zich niet lieten leiden door het hoogste rendement of door wat het meeste opbracht. Ga deze idealistische tendensen nog maar eens zoeken bij de huidige "bouwers".

Dat hij volledig slaagde in zijn opzet om onze stad te "ambalisseren" heeft iedereen na hem kunnen vaststellen. Een van de prachtigste gebouwen van Gent lag dan ook op een geprivilegieerde plaats : vlak in de as van de Kammerstraat.

In tegenstelling met de meeste van onze andere herenhuizen die slechts kunnen bekeken worden van de overkant van de straat, kan dit van op grote afstand aanschouwd worden.

Vanaf de Vrijdagmarkt, vanaf het Groot Kanon heeft men gedurende meer dan 2 eeuwen kunnen genieten van dit prachtig zicht. Helaas, moderne stedenbouwers en architecten hebben er voor gezorgd dat dit uniek perspectief voor altijd verknoeid werd door de erachter gerezen enorme betonmassa van de hoogbouw-telefooncentrale.

't Kindt zal zich wel omgekeerd hebben in zijn graf en wij kunnen hem goed begrijpen want we zouden het ook gedaan hebben.

Als de Gentenaars spreken van "'t Vlòams Academie" (met de klemtoon op "mie"), dan denken zij nooit aan de instelling zelf, maar aan het gebouw waar ze sinds het einde van de 19e eeuw gevestigd is.

Maar hoeveel Gentenaars zijn daar reeds binnen geweest ? Bitter weinig, vrezen wij. En dat is zéér spijtig want het is écht de moeite waard. Maar dat is natuurlijk niet het schuld van de Gentenaars, want ze kunnen er niet binnen.

Het valt te betreuren dat zo veel prachtige interieurs voor de bevolking verborgen blijven. Is dit te verstaan voor privé-gebouwen, dan is het dat veel minder voor officiële gebouwen.

Waarom zou men gedurende de Gentse Feesten de Gentenaars ook niet eens laten binnen gaan in "'t Academie" dat toch ook een beetje van hen is ?

David 't Kindt werd geboren te Gent op 12 januari 1699.
In 1726 werd hij opgenomen in de Nering der Schrijnwerkers.
Hij stierf in juli 1770, in het huis dat hij in 1749 gebouwd had in de
St.-Jacobsnieuwstraat en dat later het "Hotel Snoeck" zou genoemd
worden.

H. C.

VORIGE JAARGANGEN VAN 'GHENDTSCHÉ TYDINGHEN'

Zijn nog verkrijgbaar :

Jaargang 1973 : nrs 11-12

1976 : nrs 2-3-4-5-6

1977 : nrs 1-3-4-5 + volledige jaargang

1979 : nrs 1-2-3-4-5 + volledige jaargang

1980 : nrs 1-2-3-5-6 + volledige jaargang

1981 : nrs 1-3-4-5-6 + volledige jaargang

Prijs per afzonderlijk nummer : 45 fr.

Prijs per volledige jaargang : 250 fr.

De tijdschriften kunnen afgehaald worden elke zondag (10-12 u.) in het
Documentatiecentrum, behalve in de maanden juli en augustus en op
wettelijke feestdagen.

Portkosten bij betaling op postrekening bij te voegen :

1 of 2 nummers : 12 fr.

3 of 4 nummers : 25 fr.

5 of meer nummers : 30 fr.

Eveneens verkrijgbaar : onze heruitgaven :

Plattegrond Gent 1641 uit 'Flandria illustrata'

Eerste uitgave door Hondius : 80 fr.

Plattegrond Gent 1796 door Goethals

Identiek aan origineel : 100 fr.

Mevrouw Van Geluwe-Eggermont A.
bibliothecaresse

De huizen rond de Sint-Niklaaskerk te Gent

In de reeks van de "Registers van het huisgeld" in het Gentse Stadsarchief vonden we voor het jaar 1728 (1) de vermelding van een aantal nieuw opgerichte huizen, die "ten boecke vande huysgelden niet bekend en waeren". Daarin is o.m. sprake van een drietal woningen tegen de *westgevel* van de Sint-Niklaaskerk :

(f° 3 v°) "De kercke van Ste Nicolaijs in Ghendt proprietarigghe van een huys, van nieuws ghebauwt daer te vooren gheen ghestaen en heeft nevens den inganck vande groote kerckdeure vande selve kercke, bewoont by Thomas Dubois – ghepresen op elf ponden grooten.

Item deselve kercke proprietarigghe van een ander huys, vannieuws opgebauwt staende nevens het voorgaende, bewoont by Hendric Mussche, meester schoenmaecker, ghepresen op elf ponden grooten.

(f° 4 r°) Item deselve kercke proprietarigghe van noch een ander huys, staende op d'andersijde vande kerckdeure, van nieuws opgebauwt, bewoont by den officier Denijs Plasschaert, ghepresen op ses ponden grooten."

Met "den inganck van de groote kerckdeure" moet normaal het westportaal bedoeld zijn, niet de noordelijke of de zuidelijke ingang in de transepten ter hoogte van de vieringtoren. Zoals uit de latere (vooral 19e-eeuwse) ikonografie blijkt, bevonden de eerste twee huizen, die naast elkaar gebouwd waren, zich links van het portaal en het andere huis rechts daarvan.

Wat het bouwjaar van deze drie huizen betreft, moeten we uit de bovenstaande archieftekst besluiten dat ze kort vóór 1728 waren opgericht. Bevestiging daarvan is te vinden in het archief van de Sint-Niklaaskerk zelf, nl. in een "Boeck van de huysen", waarin de geïnde huishuren voor de hele achttiende eeuw geboekt staan (2). Daarin lezen we inderdaad, onder de rubriek 6, over de bouw van deze "drij huijsen staende teghen de kercke op de westzijde der selve kercke, rechtover de cooremarckt, aldaer ghemaect inde plaetse vande twee logien ten jaere 1722 inde maenden van september ende october ende 1723 in juny, in conformiteyte vande overee(n)comminghe ende consent van mijn edele heeren Schepenen vander keure."

De drie huizen werden onmiddellijk verhuurd :

(Nr. 6) – Ter ordinaire vergaderinghe vanden eerste maerte 1723 is dit nieuwe huijs, houdende den hoeck vande cooremarckt ende vande straele leedende van de cooremarckt naer te putte, verhuert aen Catharine du Bois filia Thomaes, jonghe dochter, voor drij jaeren ingaende den eer-

sten april 1723 tot vijfthien ponden grooten tsaers, vrij van huijsghelden (= grondbelasting), dies sij gheene en sal moeten betaelen. Midts sij is minderjarigh (...) soo is de voorwaerde ghemaect op den selven hueren vader Thomaes du Bois die het selve huijs is huerende om sijne twee dochters, beede minderjarigh, Catharine ende Anna du Bois.”

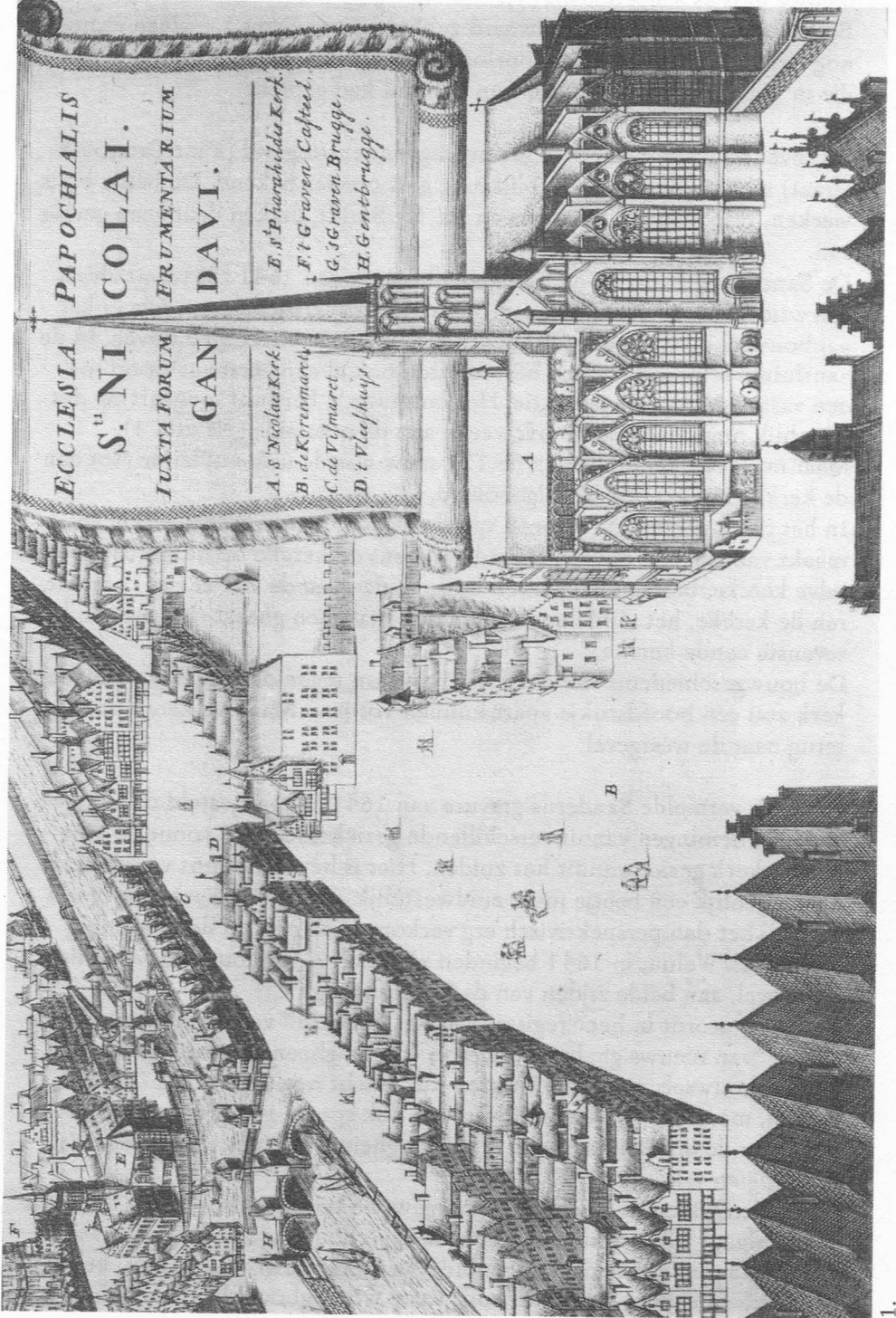
(Nr. 7) – Eveneens op 1 maart 1723 wordt ook het “tweede nieuw huijs (noort het voorgaende, oost de kercke, zijt de groote kerckdeure), vrij van huijsghelden, verhuert aan Jacques Philips Grisacourt, cochier de louage, voor drij jaeren ingaende den eersten april 1723 tot veerthien ponden grooten tsaers. (...) Ende heeft Jacques Wambraeck, hostelier int gulden hoofd inde Burghstraete (alwaer den huerder is woonende ende de koetse varende) verclaert hem te stellen borghe voor dese huere.” Aan de huurder worden nochtans een aantal beperkingen opgelegd. “Hij en mach aldaer gheene herberghe nochte saete houden om te drincken eenighe heete ofte andere drancken nochte aldaer iet doen, het welcke opspraecke soude maecten ofte den dienst vande kercke soude connen stooren.” Zijn deze beperkende voorwaarden er de oorzaak van dat koetsier Grisacourt na slechts één huurtermijn al verhuisd is? Met ingang van 15 juni 1726 immers wordt het huis “verhuert aen Heindrick Mussche, Meester schoenmaecker, aen 14 ponden tsaers.”

(Nr. 8) – “Het derde nieuw huijs, ghemaect inde maent junij 1723 inde andere logie op de zijtzijde vande groote kerckdeure, ten voorhoofde west de cooremarcht, noort de voorseijde groote kerckdeure, zijt het hoeckhuijs ghenaemt den goeden coop, oost den kerckmuur, is verhuert ter ordinaire vergaderinghe vanden vijfdien julij voor drij jaeren, ingaende 15 julij 1723, tot seven ponden grooten tsaers (...) aen Dionysius Plasschaert, princelijcken officier, ende is sijne borghe als principael Jaspert Plasschaert, sijnen sone.”

Deze prinselijke seigneur is blijkbaar geen goede betaler, want reeds op 2 oktober 1724 wordt beslag gelegd op zijn “meubels en kateilen ... in recouvre van 8 £ 15 sch. over vijfthien maenden huijshuere verschenen 15 oktober 1725.” Denys Plasschaert blijft desondanks nog huurder tot 1737 en dan wordt Dominicus Wieme de nieuwe bewoner van het huis. Tot zover dan een stukje anekdotiek over de eerste huurders. Op de huisjes zelf komen we verder nog terug.

We bekijken nu eerst even, hoe het in 1728 stond met de aanbouwing tegen de beide zijbeuken.

Op dat ogenblik stonden er alleszins reeds huisjes tegen de *noordzijde* van de benedenkerk (kant Klein Turkije) : de eerste vijf waren opgericht in 1641-42 (3); later, in 1789, werden er tegen dezelfde noordelijke zijbeuk vooraan, op het grondgebied van het afgeschafte kerkhof, negen

1.

nieuwe huisjes aangebouwd (4).

Enkele daarvan – de enig bewaard geblevene trouwens ! – staan er nu nog altijd. Zij danken hun (voorlopig) voortbestaan aan Armand Heins die in 1901, met sukses, voor hun behoud had gepleit.

Wanneer de huizen aan de tegenoverliggende *zuidgevel* (kant Cataloniëstraat) werden opgericht, is blijkbaar niet precies bekend. De beide basiswerken, resp. van Dr. Dhanens en Dr. De Smidt, maken daar geen gewag van.

De Sanderus-gravure in de *Flandria Illustrata* van 1641 (5) toont alvast een zuidelijke zijgevel die nog grotendeels vrij is, met slechts één enkel aanbouwsel op de hoek, ter hoogte van de meest westelijke travee. In de aansluitende tweede travee bevindt zich ook al een eerste aanloop tot een vaste (stenen) konstruktie. Het ommuurde kerkhof omgeeft op dat ogenblik nog steeds de koortraveeën aan de oostzijde (zie afb. 1).

Maar nog vóór het einde van de 17e eeuw was de hele zuidzijde (tot aan de kerkhofmuur) ook al volgebouwd.

In het reeds geciteerde “Boeck van de huijsen” (6) wordt melding gemaakt van een rij “huijsen staende teghens de kercke op de suijsijde der selve kercke, bestaende in seven huijsen, daervan de vier eerste competeren de kercke, het vijfde ende sesde den heilighen gheest ofte armen, het sevenste aende kercke.”

De bouwgeschiedenis van deze zeven huizen tegen de zuidelijke benedenkerk zou een hoofdstukje apart kunnen vormen. Maar we keren nu weer terug naar de westgevel.

De reeds vermelde Sanderus-gravure van 1641 (samengesteld op basis van waarnemingen vanuit verschillende gezichtshoeken) toont de Sint-Niklaaskerk gezien vanuit het zuiden. Hier is het standpunt van de tekenaar eigenlijk een beetje meer zuidwestelijk, zodat ook het westportaal zelf, zij het dan perspektivisch erg verkort, toch nog op de afbeelding voorkomt. Welnu, in 1641 bevinden zich ook al aanbouwsels tegen de westgevel, aan beide zijden van de hoofdingang !

Nochtans wordt in het “register van het huisgeld” van 1728 duidelijk gezegd : “van nieuws ghebauwt daer te vooren gheen ghestaen en heeft”. Die aanbouwsels anno 1641 waren dus allicht nog geen echte (woon-) huizen, maar wel de “logien” waarvan ook sprake is in het huishurenboek van de Sint-Niklaaskerk : “aldaer ghemaect *inde plaetse van de twee logien* ten jaere 1722.”

Die logien waren waarschijnlijk wel gewone bouwloodsen, zoals er (soms eeuwenlang) bij de kerken in opbouw of verbouwing aan te treffen waren. Als die dan op een bepaald ogenblik overbodig geworden waren, kon de beschikbare ruimte eventueel voor vaste woningbouw benut worden.

Wat dan in 1722-23 gebeurd is voor de westgevel van de Gentse Sint-Niklaaskerk.

Vanzelfsprekend is dit alles niet zó bijzonder belangrijk voor de eigenlijke bouwgeschiedenis van de Sint-Niklaaskerk zelf, maar het werpt toch enig licht op een evolutie, waarbij men in de binnenstad geleidelijkaan alle overblijvende nuttige bouwruimte, ook tegen de kerkmuren aan, is gaan benutten. Vanuit historisch stedenbouwkundig oogpunt zou verder onderzoek (het liefst nog in vergelijking met de situatie rond andere Gentse kerken) wel interessant kunnen zijn. Ook de nog steeds actuele controverse rond het al dan niet vrijmaken van historische monumenten zou in dit opzicht met bepaalde gegevens uit het verleden rekening kunnen houden.

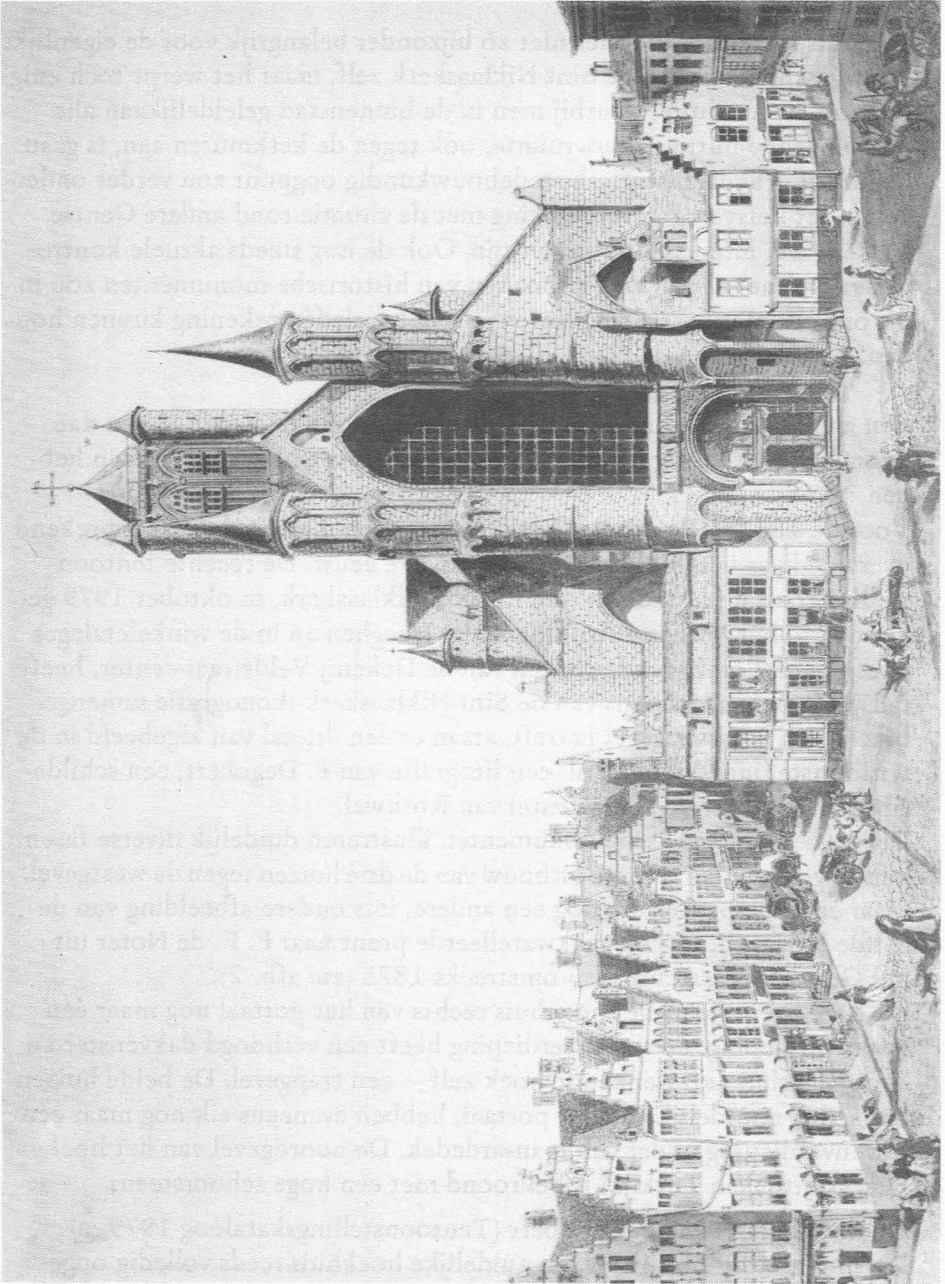
Een andere vraag – in het verlengde eigenlijk van de eerste – zou dan kunnen zijn, hoelang de huizen aan het westportaal er nog gestaan hebben ?

Voor de 18e en 19e eeuw is het ikonografisch materiaal vanzelfsprekend overvloediger beschikbaar dan voor de 17e eeuw. De recente tentoonstelling rond de restauratie van de Sint-Niklaaskerk, in oktober 1979 gehouden in het Museum Arnold vander Haeghen en in de winkelatalages in een aantal omliggende straten van de Dekenij Veldstraat-center, heeft talrijke mooie specimens van de Sint-Niklaaskerk-ikonografie samengebracht. Wat de westgevel betreft, staan er een drietal van afgebeeld in de tentoonstellingskatalogoog, nl. een litografie van P. Degobert, een schilderij van Boulanger en een akwavel van Rothwel.

Deze drie ikonografische dokumenten illustreren duidelijk diverse fasen van de geleidelijke verdere uitbouw van de drie huizen tegen de westgevel. Maar eerst bespreken we nog een andere, iets oudere afbeelding van dezelfde huizenrij, nl. een geakwarelleerde prent naar P. F. de Noter uit het Gentse Stadsarchief van omstreeks 1825 (zie afb. 2).

Op deze prent heeft het hoekhuis rechts van het portaal nog maar één bovenverdieping; de zolderverdieping heeft een verhoogd dakvenster en – op de schuin afzwenkende hoek zelf – een trapgevel. De beide huizen links, dus noordelijk van het portaal, hebben eveneens elk nog maar één bovenverdieping onder een mansardedak. De noordgevel van het hoekhuis (kant Klein Turkije) is bekroond met een hoge schoorsteen.

Op de litografie van P. Degobert (Tentoonstellingskatalogoog 1979, nr. 79, met afb. op blz. 11) is het zuidelijke hoekhuis reeds volledig opgetrokken met een tweede bovenverdieping. Van de twee huizen noordelijk (links) van het portaal is er een, nl. dat bij de toren, dat nog maar één bovenverdieping heeft onder mansardedak, terwijl dat op de hoek er

2.

reeds twee heeft. Het achter de Sint-Niklaaskerk opduikende Belfort draagt nog de (in 1839 gesloopte) houten klokketoren, zodat deze prent normaal dus van vóór 1839 zou moeten dateren.

Deze datering lijkt echter in tegenspraak met die van het schilderij van F. J. L. Boulanger (kat. nr. 78, met afb. op de omslag), dat van 1855 dateert. Ook hier is het Belfort duidelijk te zien en het is reeds bekroond met de nieuwe, in 1853 voltooide ijzeren klokketoren. Wat het zuidelijke hoekhuis rechts van het portaal betreft geeft Boulanger dezelfde situatie weer als bij Degobert, maar de twee huizen noordelijk van het portaal hebben elk nog maar één bovenverdieping onder geknikt zadeldak; de noordelijke zijgevel van het hoekhuis heeft geen hoge schoorsteen meer en draagt nu een eenvoudige in- en uitgezwenkte top. Het hoekhuis is hier, in 1855, nog niet verder opgetrokken en geeft dus in feite een toestand te zien die eigenlijk ouder is dan op de prent van vóór 1839 ! Wat natuurlijk onmogelijk is. De vraag kan derhalve gesteld worden wie van beiden – Degobert of Boulanger – zich hier een (anachronistisch) fantasietje heeft veroorloofd....

Hoe dan ook, nogmaals twintig jaar later dan Boulangers schilderij van 1855, krijgen we op de akwarel van Selim Rothwel van 1874 (kat. nr. 84, met afb. op blz. 57) nog een verdere fase te zien : de twee noordelijke huizen links naast het portaal zijn nu allebei voorzien van een tweede verdieping onder een schilddak. De mooie geveltop aan de noordzijde is meteen verdwenen.

Precies dezelfde toestand is ook te zien op een (allicht ongeveer gelijktijdige) litografie door L. Stroobant (zie afb. 3).

Deze toestand is dan verder ongewijzigd gebleven tot aan de afbraak van deze huizen onmiddellijk na de eeuwwisseling. Van fotograaf E. Sacré is er een mooie opname van kort vóór 1900 bewaard (zie afb. 4). De boekhandelaar Van Goethem, in 1874 nog gevestigd in het kleinere huis links naast het portaal, is nu opgeschoven naar het grotere hoekhuis rechts. Zijn voormalige boekwinkel is daarna de sigarenwinkel van Caron-Vandeputte geworden.

In de reeds meer vermelde tentoonstellingskatalogoog is er nog een andere foto van E. Sacré afgedrukt (kat. nr. 205, met afb. op blz. 97) waarop de huizen tegen het westportaal totaal afgebroken zijn. Blijkens de katalogotekst zou deze foto reeds van 1881 dateren ! Hiermee is nochtans in tegenspraak wat in dezelfde katalogoog op blz. 96 wordt gezegd onder de rubriektekst 205-213 : “In 1894 werd definitief besloten de kerk vrij te maken van de huizen rondom. ... De huizen tegen de *west-* en *zuidge-*vel werden rond de eeuwwisseling afgebroken”. Als dat juist is, kan de Sacré-foto dus onmogelijk van 1881 dateren. In werkelijkheid dateert

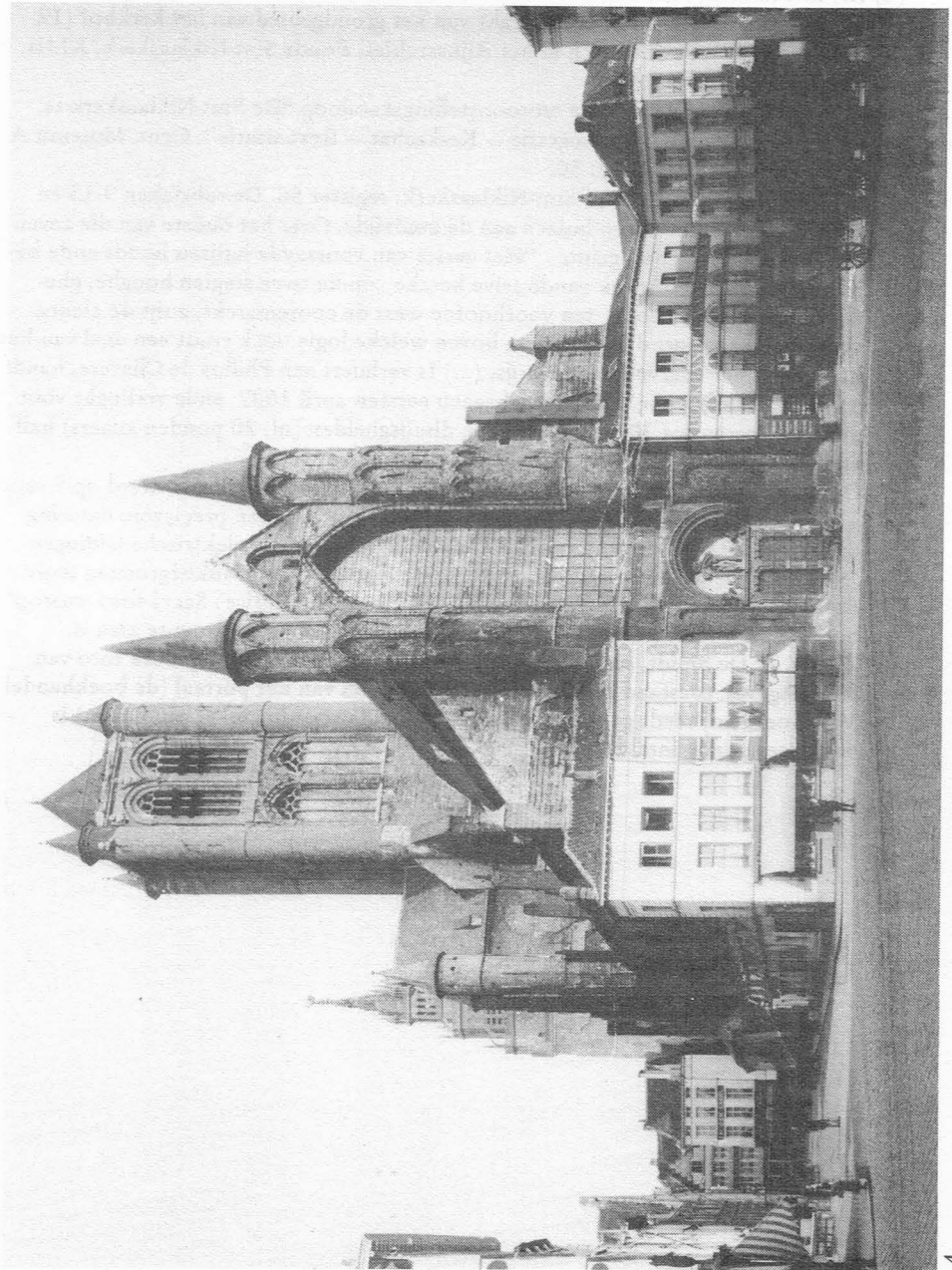
3.

deze foto van omstreeks 1910 (7), nl. kort na de voltooiing van de Sint-Michielsbrug (1905-09) en nog vóór de afbraak van de ijzeren klokketoren van het Belfort (gesloopt 1911). We mogen gerust aannemen – op basis van dateerbaar fotomateriaal – dat de huizen bij het westportaal inderdaad vlak na de eeuwwisseling, nl. in 1901, verdwenen zijn (8).

Dr. PAUL HUYS

NOTEN

- (1) Stadsarchief Gent, Reeks 1532, Register 78.
- (2) Rijksarchief Gent, Kerkarchief Sint-Niklaaskerk, register 56. De drie nieuwe huizen zijn er te vinden in de rubrieken 6, 7 en 8. De boeking van de huishuren is bijgehouden tot 1797; er wordt per half jaar (soms per kwartaal) betaald.
- (3) Dr. Elisabeth Dhanens, De Sint-Niklaaskerk (Inventaris van het Kunstpatrimo-

4.

- nium, dl. III), Gent, Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, 1960, blz. 8. — Prof. Dr. Firmin De Smidt, *De Sint-Niklaaskerk. Een archeologische studie*, Brussel, Koninklijke Academie, 1969, blz. 38.
- (4) Dr. E. Dhanens, *o.c.*, blz. 11. — Dr. F. De Smidt, *o.c.*, blz. 47. — Een plan van die huisjes, met bijhorend koopkontraakt van het grondgebied van het kerkhof (12 oktober 1789), bevindt zich in het Rijksarchief, Fonds Sint-Niklaaskerk, XLIII, bundel 44.
 - (5) Ook afgebeeld in de recente tentoonstellingskatalogoog “De Sint-Niklaaskerk te Gent. Geschiedenis — Iconografie — Kerkschat — Restauratie”, Gent, Museum A. vander Haegen, 1979, blz. 50.
 - (6) Rijksarchief Gent, Archief Sint-Niklaaskerk, register 56. De rubrieken 9-13 en 16-17 betreffen de zeven huizen aan de zuidzijde. Over het oudste van die zeven b.v. lezen we er het volgende : “Het eerste van voorseyde huijsen houdt ende begrijpt den suiwtwesthoeck vande selve kercke, zijnde twee stagiën hooghe, ghe-noemt den goeden coop, ten voorhoofde west de cooremarckt, zuijt de cleijne cooremarckt, noort d’ander logie, boven welcke logie oock comt een deel van het huijs, oost het naervolghende huijs. (...) Is verhuert aen Philips de Clievère, handtschoenmaecker, voor 6 iaeren inghegaen eersten april 1687, ende verlinght voor andere 6 iaeren tot 30 ponden tsaers, dhuijsghelden (nl. 20 ponden tsaers) half en half...”
 - (7) Op deze foto staat immers nog de draak op het Belfort : de draak werd op 9 sept. 1911 naar beneden gehaald. Andere aanduidingen voor een preciezere datering omstreeks 1910-11 zijn de tramsporen met bovengrondse elektrische leidingen (elektrifikatie van de tram pas in 1903). Bovendien is de struikbegroeiing tegen de westgevel identiek als die op een andere (dus gelijktijdige) Sacré-foto waarop nog een stuk van de reeds voltooide Sint-Michiëlshelling en -brug te zien is.
 - (8) Zie Dr. F. De Smidt, *o.c.*, blz. 51, alsook afb. 27 op blz. 71. Op deze foto van de westgevel, toestand in 1901, is het huis rechts van het portaal (de boekhandel Van Goethem) reeds gesloopt, het huis links (de sigarenwinkel van Caron) is daarentegen nog intact.
-

De geboorte van Christus in het Groot Vleeshuis

Tijdens de laatste Gentse feesten werden er enkele monumenten opgesteld voor bezoekers, o.m. het Groot Vleeshuis, dit gaf de gelegenheid om de schildering in de in 1445 aangebouwde kapel nader te onderzoeken.

Ontdekking en restauratie

In 1855 ontdekte de huisbewaarder van het vleeshuis in de oude kapel onder de kalklagen sporen van polychromie. Na verwijdering van deze lagen kwam een sterk beschadigde laat-gotische muurschildering met als voorstelling "De geboorte van Christus" uitgevoerd in olieverf te voorschijn. F. De Vigne calqueerde eerst de schilderingen (1) en vulde daarna de ontbrekende partijen – de top van de spitsboog, het vierkant in het midden onderaan en de gezichten van Maria en Jozef – aan en restaureerde de overige gedeelten, o.m. de kledij van de hertogen van Bourgondië.

Enkele critici, waaronder De Raadt (2), beschuldigden F. De Vigne van vervalsing (3). De Vigne had kort daarvoor de schilderingen in de kapel van de leugemeete – de belangrijkste 14de e. muurschilderingen in België, die vernietigd werden in 1911 – vrijgemaakt en ze daarna beschreven (4). Tal van critici uit de vorige eeuw loochenden het bestaan van deze schilderingen en men beschouwde De Vigne als een "mysticus", die zelf gotische muurschilderingen maalde (5).

Heeft De Vigne de vernielde partijen naar eigen visie aangevuld, dan moeten we bekennen, dat het dankzij hem is dat dit geboortetafereel in haar geheel gered is geworden.

In 1887 werd de schildering in het vleeshuis opnieuw behandeld door de Parijse restaurateur E. Briotet en 12 jaar later door de Gentse neo-gotische schilder Th. Lybaert.

Door het regenwater, dat over de schildering liep, waren de aanvullende partijen gedeeltelijk afgeschilferd en de originele schildering was zeer vuil. Om die redenen deed men in 1978 een beroep op W. Schudel, de restaurateur die in de loop van de laatste jaren tal van schilderingen te Gent restaureerde (6).

De schildering, thans gered van vernieling, zou men beter overbrengen op een polyesteren drager, daar de muur zeer vochtig is. De schildering lijdt duidelijk aan een te kort aan licht.

Ikonografie en beschrijving

Onder de invloed van de geschriften van de H. Brigitta van Zweden, die

in haar visioenen (en in gelijkaardige schilderijen tijdens haar reis in Italië) Jezus had zien liggen in een stralenkrans voor zijn geknielde moeder, zien we ca. 1400 voor het eerst in Vlaanderen analoge voorstellingen in de schilderkunst opduiken (7). Het hoofdmotief speelt zich af op het tweede plan. In het midden ligt het kind in een stralenkrans, zoals traditioneel steekt het zijn armpje uit naar de opdrachtgever Jacob de Ketelboetere (8). Links van hem zit Maria afgebeeld in een wijde mantel. Langs de andere zijde knielt Jozef. Op de originele schildering zal deze afgebeeld geweest zijn als een oude man (9). In zijn rechterhand houdt hij een kaars, dit is een allusie op het licht dat Christus bracht aan de wereld. Achter de verlosser knielt een vrouw, die getooid is met een tulband en die men reeds identificeerde met Maria (10), de sibylle Cumea (11) en de vroedvrouw Anastasia (12). Beneden knielen van links naar rechts Karel de Stoute, Filips de Goede, Isabella van Portugal en Adolf van Cleve, heer van Ravenstein, die zeer geliefd was bij de Gentenaars. Ook de hertogen van Bourgondië werden zeer geëerd door de vleeshouwers, daar zij het privilege van de hondenjacht volledig vrij hadden gegeven voor gans Vlaanderen met uitzondering van de heerlijkheden Vinderhoute en Olsene. De voorgestelden kan men gemakkelijk identificeren aan de hand van de wapenschilden, die boven hun hoofden zweven. In het midden onderaan tussen de twee engelen is de opdrachtgever afgebeeld. Zijn naam kennen we door de band met tekst onderaan de schildering : (Dit) HEEFT DOEN MAKEN JACOB DE KETELBO(etere) (int ons heeren am) EN SCHREEF MCCCC ÉNDE XLVIII (afbeelding van een draakje).

Jacob De Ketelboetere was herhaaldelijk vinder (= rechter) van de St.-Michielsparochie en in 1477 bemiddelaar bij het vleeshuis en op de vismarkt.

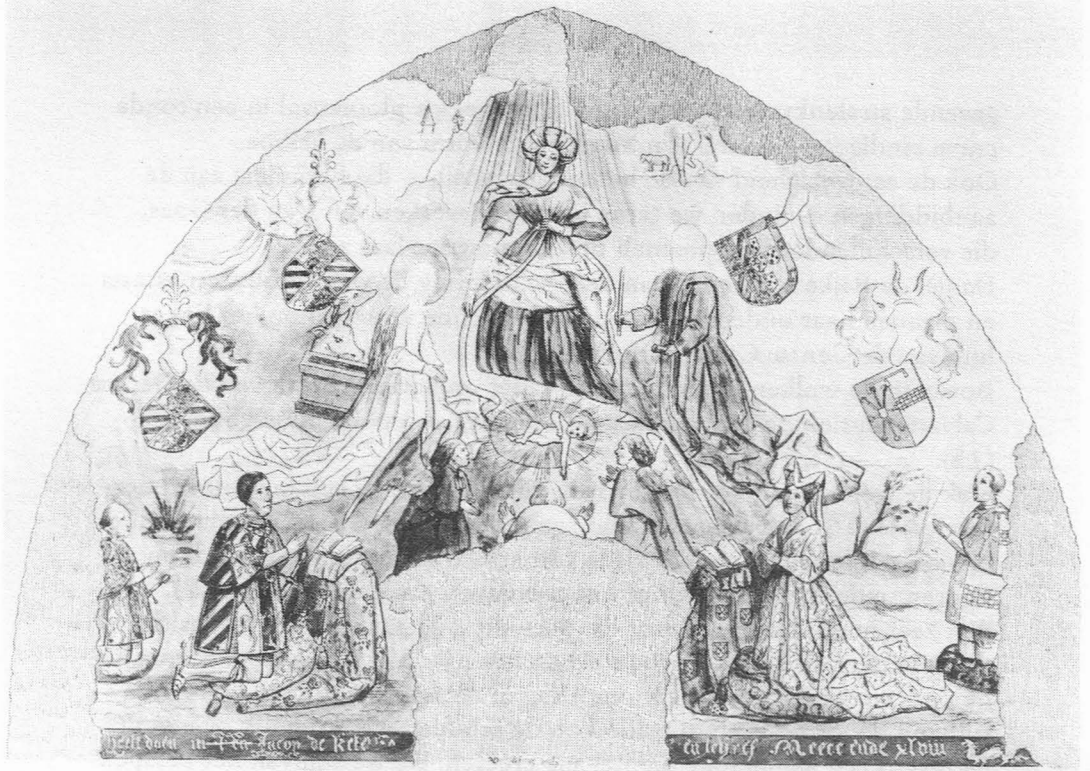
Onder het wapenschild dat de engel links vasthoudt is de os en de ezel achter de kribbe afgebeeld. Naast het schild van Isabella van Portugal zien we een herder met zijn schapen.

In de top van de spitsboog troont God de vader met daaronder de H. Geest in gedaante van een duif. Daaronder zien we achter de berg, de torens van het hemelse Jeruzalem oprijzen.

Deze muurschildering moet eens de bekroning zijn geweest van een altaarstuk. Merkwaardig is wel, dat deze muurschildering een belangrijke invloed heeft uitgeoefend op belangrijke Vlaamse (vooral Gentse) primitieve schilders.

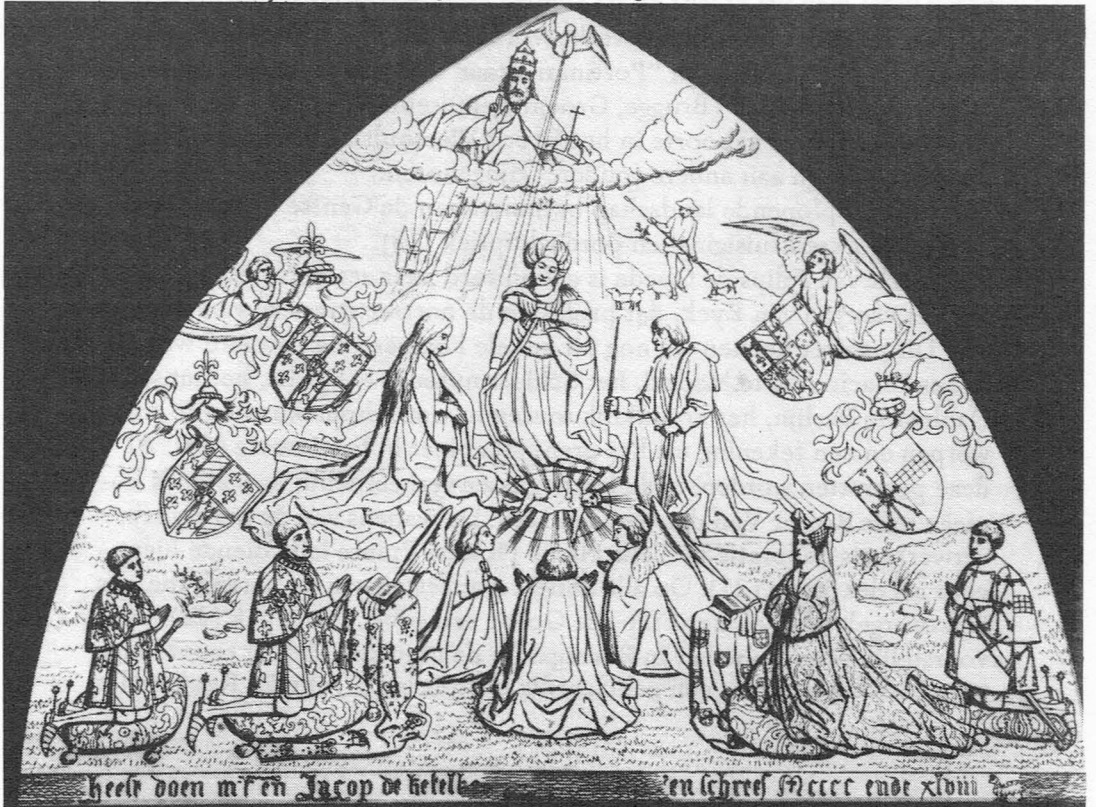
Ontleningen

We zien duidelijk analogieën met Hugo Van der Goes' verloren Kerstnacht (13), o.a. de zwevende engelen, de engelen voor het kind, de licht-

Tekening van de bestaande toestand in 1856 door Felix De Vigne.

Reconstructie van het schilderij door Felix De Vigne.

gevende stralenkrans rond het kind, de hoekige plooienvallende mantel van Maria en de vorm van de kribbe.

Ook de aanwezigheid van de herder achteraan – die herinnert aan de aanbiddingen – vinden we terug in tal van werken van Van der Goes, die verschillende tijdsopnamen op één moment laat zien.

Daniël de Rijke ontleende aan deze schildering de vroedvrouw Anastasia en plaatste haar onderaan tussen de drinkende vrouwen op het linkerluik van de Gentse Calvarietriптиek (14).

Boven in de wolken troont God de vader op hetzelfde luik van de Gentse Calvarietriптиek op een gelijkaardige manier als op de muurschildering (15).

Ook de werken van Petrus Christus tonen verwantschap met dit geboortetafereel (16). De meester van de geboorte in het Groot Vleeshuis vult op een gelijkaardige manier als in Christus Washingtonse aanbidding de figuren onderling op, nl. door het toevoegen van engelfiguren (17).

Wat zeer merkwaardig is voor die periode is de ronde deelkompositie, die vertrekt van de vroedvrouw Anastasia naar Maria, via de engelen en de opdrachtgever naar Jozef om terug te eindigen bij de vrouw met de tulband. Door deze kompositie kon de schilder een duidelijk overzicht en tevens een gelijdelijke dieptegang creëren. De wetten van het perspectief kende hij niet, daar hij de hertogen even groot afbeeldt als de vroedvrouw, die zich verder van de toeschouwer bevindt. Deze ronde deelkompositie zien we tevens op de Gentse calvarietriптиek en zal als een volwaardige kompositie uitgewerkt worden door Hugo Van der Goes, die hij o.m. toepast in zijn “Portinari-altaar” (Florence, Uffici) en in “De dood van Maria” (Brugge, Groeningemuseum).

De meester van de geboorte in het Groot Vleeshuis ontleende op zijn beurt elementen aan andere (oudere) tijdgenoten.

Het schuin oplopende landschap herinnert aan de Gentse meester van de New-Yorkse kruisiging- en oordeeldiптиek (18).

Het gelaat van Filips de Goede is gekopieerd naar een verloren geraakt portret van Jan van Eyck, dat prijkte in de portrettengalerij van de hertog. Dit portret kennen we nog uit enkele kopieën, die bewaard worden in het Palacio real te Madrid, het Schlossmuseum te Gotha, het museum Dahlem te Berlijn, het koninklijk museum voor schone kunsten te Antwerpen en een tekening uit het prentenkabinet in het Louvre (19). Al deze portretten worden, in de katalogussen verkeerdelijk vermeld als kopieën naar Rogier Van der Weyden (20). De wapens van de hertog zijn verwerkt als decoratie in diens kledij. Ook de Franse lelie diende hiervoor als decoratie (21). Op alle andere portretten van de hertog, die ons zijn overgeleverd, draagt Filips de Goede een sober zwart pak (22). De voorstelling van Isabella van Portugal op de muurschildering toont enige verwantschappen met een gelijkaardig portret in de John D. Rockefeller

Jr. collection, dat algemeen aanvaard wordt als een werk van Rogier Van der Weyden (23) en waarvan ik duidelijk de indruk heb dat het een kopie (de onmogelijke vorm van de hoed, het veel te groot voorhoofd, de getekende gelaatstrekken, de slecht geproportioneerde armen met een effen lichaam, de slecht getekende handen met de te lange vingers in een onmogelijke houding, de houten lambrisering, de ongevoelige weergave van stoffen, texturen en juwelen herinneren in het geheel niet aan de algemene stijl van Rogier) (24) naar een groter verloren geraakt werk, dat we kennen uit een tekening in het Museum Nacional de Art Antiga te Lissabon (25).

De opstelling van de geknielde figuren voor een psalter op deze tekening komt volledig overeen met het onderste register van de geboorte van het Groot Vleeshuis, doch op de tekening is de symmetrie niet behouden daar Adolf van Cleve er niet is op afgebeeld. Rekening houdend met de datering van het werk van Rogier en met de minder geslaagde kompositie op het verloren geraakt oeuvre, moeten we stellen dat Rogier deze kompositie heeft ontleend aan de 'meester van het Groot Vleeshuis'. Ontleningen aan Gentse meesters was voor Rogier niet vreemd (26).

Merken we tevens op dat Rogier toen hij het verloren geraakt werk, nl. "De madonna met kind en de hertogen van Bourgondië", schilderde in dezelfde periode Gentse gebouwen schilderde op zijn altaren (27). Heeft Rogier een tijdlang te Gent gewerkt (28) ? Voor de kompositie van dit eerste plan greep 'de meester van de geboorte in het Groot Vleeshuis' terug naar een oudere verloren geraakte voorstelling (uit de omgeving) van de meester van Flémalle met als voorstelling "De H. Maagd en kind met een peer omringd door schenkers met hun patroonheiligen" (29), dat we kennen uit twee getekende (atelier)kopieën (30).

Het hoofdtafereel van de geboorte in het Groot Vleeshuis vertoont duidelijk verwantschap met een gelijkaardige voorstelling in het museum te Dijon, dat toegeschreven wordt aan de meester van Flémalle (31).

Ook op deze Franse geboorte zien we Anastasia getooid met een tulband. Coomans (32) dacht dat de vroedvrouw op de muurschildering de sibylle Cumea voorstelde, die de komst van Christus voorspelde, daar deze figuur de sibylles op het Lam Godsretabel voor de geest roepen.

Ondanks de Eyckiaanse invloed (33) is de muurschildering uitgevoerd in een stijl, die nauw aansluit bij deze van de meester van Flémalle (34). Dit zou een aanwijzing kunnen zijn om de maker te zoeken onder de leerlingen van Jan de Stoevere.

Auteurschap

Gebaseerd op het geheugencitaat van dhr. Th. Schellinck, de toenmalige archivaris van de St.-Martinuskerk te Ekkergem schreef De Busscher (36)

de geboorte van Christus in het Groot Vleeshuis toe aan Nabur Martin. Nabur Martin en Saladijn de Stoevere waren omstreeks 1440-55 de belangrijkste (37) Gentse schilders. Daneel de Rijke, de leerling van Nabur Martin werkte samen met Saladijn de Stoevere (38). Saladijn de Stoevere (39), was waarschijnlijk de voortzetter van het atelier van Jan de Stoevere, een bekend Gents schilder die lang voor Daret en de la Pasture (Van der Weyden ?) een leertijd had doorlopen bij de Valenciense meester Robert Campin (de meester van Flémalle ?) (40). De invloed van de meester van Flémalle op het werk van Hugo Van der Goes en Daneel de Rijke, die men heeft kunnen vereenzelvigen met de meester van de Gentse Calvarietriptiek (41) zou hierdoor zeer verstaanbaar zijn. Van der Goes, de Rijke en de Stoevere werkten samen voor de Blijde Intrede van Karel de Stoute te Brugge (42). De kring zou gesloten zijn indien de toeschrijving van de muurschildering in het vleeshuis aan Nabur Martin op een degelijke basis was gebeurd.

Het is reeds opvallend dat dhr. Th. Schellinck uit de meer dan 1000 archiefstukken, dat ene document (dat toevallig niet meer weer te vinden was) zich letterlijk kon herinneren. Aan De Busscher, die door de typische formulering het citaat aanvaarde, zou hij het volgende geciteerd hebben : "An den scildere meester Nabor Martin voer eenre scilderie dewelcke hi in Onser-Vrouwe capelle ghemaect heeft, naer den eesch van den wercke, ghelic hi ghenact hevet inder cappellen van den Groeten Vleeshuise" (43). Indien wij nu dit citaat vergelijken met andere opdrachtdocumenten uit de 15de eeuw, valt het op dat na de naam Nabor Martin geen localisatie (geboortestad, plaats waar men verbleef, enz.) vermeld wordt. In die periode hechtte men meer belang aan de plaats (van) waar men werkzaam was en het beroep, dan aan de naam. Indien men in een document een vergelijking maakt, staat steeds het onderwerp erbij. Verder vermeldt men in welke techniek het werk moet uitgevoerd worden. Wij kunnen ons niet baseren op dit citaat, daar we vermoeden dat dhr. Schellinck over een wat al te grote fantasie beschikte (44). M. Goossens (45) vroeg zich af of het draakje achter de tekst onderaan de schildering geen zinspeling op de naam van de auteur kon zijn (46) ? Jean-Pierre De Bruyn (47) merkte op, dat een kunstenaar genaamd Jacob de Ketelboetere op 28 januari 1443 (1444 N.S.) opgenomen werd in het Gentse gild en de schrijver vraagt zich af of deze kunstenaar niet in aanmerking kan komen voor het auteurschap ?

L. Maeterlinck (48) was de eerste die een groepering trachtte te maken rond deze schildering. Hij merkte terecht op dat deze schildering verschilt van de vroege werken van de meester van Flémalle door de hoge graad van natuurobservatie en door de wijsheid in de uitbeelding. Op een minder geslaagde manier schrijft hij de Flémalliaanse panelen date-

rend uit diens laatste periode (waarvan wel een andere hand te vermoeden valt, dan deze uit de eerste groepering die veel meer plastisch en sculpturaal zijn en niet zo dicht bij de Brusselse kunst staan) toe aan Nabor Martin, die hij (voortgaand op De Busscher) beschouwt als de auteur van de muurschildering. De werken van de meester van Flémalle (uit zijn laatste periode) voelen meer archaisch aan. De kledij is veel rijkelijker gedrapeerd en men voelt meer de lichamen aan onder de kledij op de muurschildering, dan op de werken van de meester van Flémalle, die met een veel lichter en heviger palet schilderde. De mosgroene Flémalliaanse tuinen (waarvan we een weerklank vinden in de werken van P. Christus, D. Bouts en D. de Rijke) wijken op de muurschildering voor een in van Eyckgroen geschilderd landschap. Opvallend op de muurschildering is de ronding in de gezichten met bolvormige ogen en ronde wenkbrauwen (vergelijkt de gezichten van P. Christus). De ogen zijn duidelijk omringd. Op de te kleine wangkauwspier is er hevig rood geplaatst. (Rogier idealiseert ook zijn figuren door de ogen te accentueren en de onderlip te laten uit komen). In de profiel geziene gezichten tekende hij de naar achter geplaatste wang veel te groot (= tekenen wat men weet, maar niet wat men ziet. Deze disproportie is kenmerkend voor een jong meester, het komt nu nog vrij veel voor bij eerste-jaar studenten op de academie), zodanig dat de afgebeelde een verwrongen gezicht krijgt. De gewrichteloze handen vormen een afwisselend spel. Het landschap voelt vrij vlak aan, doch in deze vlakheid duikt er op een onverwachte plaats een plant op. Waarschijnlijk had de schilder enige naklank in het hoofd van het Lam Godsretabel.

De schilder besteedde een enorme aandacht aan de kompositie, waarin zijn latere Gentse collega's zullen uitmunten. De naam van de auteur raakte in de vergetenheid. Het is best mogelijk dat deze is uitgevoerd door de beste leerling van de schilder, die het altaar schilderde (?). Voor de Gentse kunst vormt deze schildering een belangrijke schakel tussen het Gentse retabel en de Gentse Calvarietriepiek.

VAN ELSLANDE RUDY

NOTA'S

1. Gent, stadsarchief, Atlas Goetghebuer, d. 45 J. 82 samen met een verkleinde copie van deze calque uitgevoerd door A. Heins.
2. La peinture murale à l'huile de la "Grande Boucherie" à Gand offre-t-elle encore quelque valeur documentaire, in : Annales de la société d'Archéologie de Bruxelles, XII 1899 p. 347-360.
3. Men beschuldigde De Vigne van vervalsing van de datum en het feit dat door zijn aanvulling de schildering geen archeologische waarde meer had (?). Merken we

- op dat De Vigne voor zijn tijd een enorm grote kennis had van middeleeuwse muurschilderingen. De Vigne was samen met L. De Winne de belangrijkste Gentse schilder omstreeks 1815.
4. F. De Vigne : *Recherches historiques sur les costumes civils et militaires des gildes et des corporations de métiers, leurs armes, leurs blasons...* Gand 1847, blz. 18.
 5. Vgl. A. Van Werveke, Het godshuis van S. Jan en S. Pauwel te Gent bijgenaamd de Leugemeete, in : *Maatschappij der Vlaamse bibliophielen*, 4de reeks, nr. 15, Gent 1909. De schilderijen in de kapel werden 2 jaar later vernield.
 6. o.m. de schilderijen in de refter van de bijloke- en St.-Baafsabdij.
 7. E. Panofsky, *Early Netherlandish painting*, Chambr.-Mass. 1953, blz. 45-46.
 8. In een aanbidding wijst het meestal naar de oudste koning of herder.
 9. Ook de houten stok (die Jozef aanduidde) wijst hierop. Hugo Van der Goes zal de eerste zijn die Jozef jonger afbeeldde (40 jaar).
 10. De Busscher E., *Recherches sur les peintres Gantois des XIVe et XVe siècle Idices primordiaux de l'emploi de la peinture à l'huile à Gand*, Gand, 1859.
 11. Coomans m., *Bulletijn der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent* jg. 4, nrs. 2 en 3, Gent 1896, blz. 88-9.
 12. Waele J. : *Peinture murale de la Grande Boucherie à Gand*, in : *Messenger des sciences historiques ou archives des Arts et de la Bibliographie de Belgique*, jg. 1860, blz. 395-9.
 13. F. Winkler, *Anbetung des Kindes bei nacht ("Christnacht")* in : *Das werk des Hugo Van der Goes*, Berlijn, 1964, blz. 141 e.v. vgl. J. Destrée, *Hugo van der Goes*, Brussel-Parijs, 1914, blz. 97
 14. *Gent, St.-Baafskathedraal*, afb. bij E. Panofsky, *Early Netherlandish painting* Vol. II, New-York, Hagestoxn, San Francisco, Londen 1971 blz. 295.
 15. Dit motief treffen we ook aan in de Heures de Milan, afb. bij M. J. Friedländer, *Early Netherlandish Painting I*, The Van Eyckx-Petrus Christus, Leyden-Brussels, 1967, blz. 32, E. Panofsky idem afb. blz. 162.
 16. De met stralen omgeven nimbus herinnert aan P. Christus geboorte in de Nat. Gallery te Washington (afb. bij Friedländer, idem 162, Panofsky blz. 249). Zwevende engelen zien we ook in Christus Berlijnse diptiek (Friedländer, idem blz. 77; Panofsky, idem, afb. 409-410) in zijn New-Yorkse Kerstnacht (naar Rogier) (Friedländer idem blz. 82, Panofsky, idem, blz. 257) en zijn madonna met kind in het Prado te Madrid (Friedländer idem blz. 88).
 17. *Washington, Nat. Gallery of Art, Andrew Mellon Collection* (Friedländer, idem, blz. 102) (Deze vinding zal Rogier later toepassen in zijn Badalin-altaar). J. Bruyn, *Van Eyck Problemen*, Utrecht 1957.
 18. Friedländer, idem, blz. 36; Panofsky idem, blz. 301.
 19. Vgl. E. Dhaenens, *Van Eyck, Vorstenportretten*, Antwerpen, 1980.
 20. Het schilderij van Van Eyck werd door Van der Weydenepigonen gekopieerd, door die reden schreef Friedländer en na hem alle andere historici dit prototype toe aan Rogier. Dit zou tevens willen zeggen dat Rogier het portret kopieerde naar deze schilderij, wat wij door de geringe kwaliteit van het werk niet kunnen aanvaarden. Weinig typisch voor Rogier is de houten lambrisering, driehoekscompositie, karakteristieke belichting (Rogier lineair en bewogen comp.).
 21. Filips de Goede beschouwde zichzelf als een prins van Frankrijk. Zijn grootvader Filips de Stoute was de jongste zoon van de koning en Filips de Goede ging er prat op familie te zijn van de koning.
 22. Met uitzondering van een portret in het museum voor schone kunsten te Gent en een huwelijksminiatuur in het getijdenboek van Girat de Rousillon, Wenen,

Nat. bibliotheek, MS. 2549. V. D. Goes zal later de attributen v.d. Heiligen verwerken in de kledij.

23. Afb. bij E. Panofsky, idem, blz. 222.
24. Verder vinden we weinig typisch voor Rogier de manier waarop de huidskleur is weergegeven (Rogier = tal van kleine nuanceringen) ongevoelige constructie in de texturen, men voelt geen lichaam onder de kledij (zie ook nota 20 pendant).
25. Afb. bij M. Sonkes, *Dessins du XVe siècle*, Bruxelles, 1969, pl. XVIII.
26. We nemen hier enkel Rogiers belangrijkste werk, nl. 'De kruisafname' (Madrid). De figuren ontleende hij aan de New-Yorkse Oordeelpanelen en de beweging en dramatiek aan een beweningsminiatuur uit het Turijns gebedenboek (in 1904 verbrand), die volgens Bruyn (*Van Eyck Problemen*, Utrecht, 1957, blz. 118 afb. 35) van dezelfde hand zou zijn.
27. Op het Colomba-altaar en Badalin-altaar zien we o.a. de proosdij van St.-Baafs. E. Dhaenens, Van Eyck, 1980.
28. De invloed van Rogier op Van der Goes en de Rijke zou hier verklaard worden. Hiermee zou de identificatie van Lieven van Lathem met de meester van de vorstenportretten aanneemlijker worden (Jozef Duverger, *Hofschilder Lieven van Lathem*, in : *Jaarboek van het koninklijk museum voor schone kunsten te Antwerpen*, Antwerpen, Jb. 1969, 1970, blz. 97-103).
29. M. Sonkes, idem afb. blz. XXI.
30. Louvre en Ecole Nationale Supérieure des Beaux-Arts te Parijs.
31. Afb. bij E. Panofsky, idem, blz. 88.
32. Coomans idibem (zie nota 11).
33. Sibylle, hoge graad van natuurobservatie, de engel Gabriël en Maria op de buitenluiken van het Lam Gods, kleur van het landschap.
34. Zeker archaïsme, massa, oplopend perspectief, rijke ietwat hoekige plooienval, de fig. in vgl. met de aanbidding te Dijon van de meester van Flémalle.
35. Zie auteurschap.
36. *Peintre Murale à l'huile au XVe siècle à Gand. Indices primordiaux de l'emploi de la couleur à l'huile au XVe siècle à Gand*, Gand, 1859, blz. 76.
37. De Busscher E., *ibidem*, blz. 81.
38. De Busscher E., *ibidem*, blz. 184-5 – Rycke (Daniel de) en Scoenere (Saladin de).
39. A. De Laborge, *Le duc de Bourgogne*, Brugge, 1851, blz. 11.
40. Rogier Van der Weyden werd op een losse basis vereenzelvd met Rogier van Brugge. Deze Rogiers identificeerde men met Roggelet de la Pasture een leerling uit het Doorniks atelier van Robert Campin. Roggelet zou toen hij werkzaam was te Brussel de naam van zijn leermeester (Champs = Weyden) vervlaamt hebben (?). Doch aan deze meesters kon men geen enkel werk toeschrijven. Dürer vermeld Rogier in één adem met van Eyck en Van der Goes. Door de hoge kwaliteit van het werk in het Prado te Madrid, nl. 'De kruisafname' (eertijds St.-Pieterskerk te Leuven) schreef men dit werk (op een tamelijk losse basis) toe aan Rogier Van der Weyden. De invloed van deze in Brussel werkzame meester op de Gentse en Brugse school werd op een dubbelzinnige manier verantwoord. Een groep werken die men als jeugdwerken van Rogier beschouwde werden afgescheiden van zijn oeuvre en op naam gebracht van zijn oudere medestudent Jacques Daret. Als basispanelen van deze nieuwe groepering nam men de werken die afkomstig zouden zijn van de abdij van Flémalle nabij Luik (deze werken worden thans te Frankfort bewaard) (in Flémalle is er nooit een abdij of kloos-

ter gebouwd). De werken van deze meester van Flémalle sluiten nauw aan bij het oeuvre van de van Eycks en de gebroeders van Limburg. Door het archaisch karakter t.o.v. Jan van Eycks oeuvre nam men aan dat de schilder ouder moest zijn dan Jan. Men identificeerde de meester van Flémalle met de Franse schilder Robert Campin, die toen hij werkzaam was te Doornik Roggelet de la Pasture en Jacques Daret heeft opgeleid. Campins stijl zal men eerder moeten zoeken onder de Franse kunst, dan onder de Limburgse.

De dramatische toon in het werk van Rogier (en de meester van Flémalle) vinden we terug in de Duitse (Limburgse) kunst. Door de stijlverwantschappen van Rogier met de Duitser Memling nam men aan, dat Memling een tijdlang in het atelier van Van der Weyden gewerkt had.

De Gentse schilder Jan de Stoevere was een leerling van Campin (A. De Schryver: *Le peinture Gantoise après les Van Eyck*, in : *Juste de Gand, Berrugette et la cour d'Urbine*, Gent, 1957, Blz. 27).

41. A. De Schryver idem 1957, blz. 22-23.
42. Graaf De Laborge, *Les ducs de Bourgogne*, Appendice, tome II, preuves.
43. Nota 36.
44. Th. Schellinck had een biografie over Gentse kunstenaars geschreven, die zeer uitgebreid was. Als men de archieven raadpleegt worden deze namen slechts sporadisch vermeld. Wij vermoeden dat T. Schellinck over een al te grote fantasie beschikte.
45. *De Middeleeuwse Muurschilderkunst : Gent 1000 j.* Kunst en Cultuur, Gent, 1975, blz. 115.
46. Analoge veronderstellingen genoeg. De dunne kaarsjes op de werken van de meester van 1499 werden meermaals in verband gebracht met een mogelijke signatuur.
47. *De schilderkunst van de 15de tot de 17de eeuw*, in : *Gent 1000 jaar kunst en cultuur*, Gent 1975.
48. *L'école Primitive Gantoise*, in : *Bulletijn der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, jg. 11 nr. 2, Gent, 1913, blz. 103-111.

BIBLIOGRAFIE

Een onthullend boek :

De Belgische dagbladpers onder Duitse censuur – 1940-1944 – Els de Bens

Verschenen in de reeks verhandelingen 'Mens en Tijd' onder redactie van prof. dr. K. Van Isacker wil deze studie een overzicht geven van de gecensureerde geschreven pers in België tijdens de laatste bezettingsjaren. Over dit onderwerp bestaat feitelijk niets, ingegeven door de angst om een fel omstreden periode uit onze geschiedenis te behandelen.

Bestaande publikaties over W.O.2 gaan meestal uit van vooringenomen standpunten, zijn emotioneel geladen en worden ontsierd door subjectieve interpretaties.

De studie van de collaboratie staat thans in het brandpunt van de belangstelling.

In het eerste deel wordt de organisatie van de Belgische pers door de Duitse bezetter uiteengezet.

Het tweede deel is uitsluitend gewijd aan de externe geschiedenis van de Belgische gecensureerde pers.

In het derde deel wordt de inhoud van vier Vlaamse dagbladen geanalyseerd.

Na afloop van de achttiendaagse veldtocht hebben de Duitsers getracht de Belgische nieuwsmedia zo vlug mogelijk onder hun controle te plaatsen.

Zij beschouwden de dagbladpers als een machtig propagandamiddel om de publieke opinie voor zich te winnen en zij hebben er naar gestreefd het Belgisch dagbladwezen, dat na 10 mei 1940 volledig was stilgelegd, weer snel op gang te brengen.

Het is merkwaardig dat zij in dit opzet grotendeels geslaagd zijn.

In oktober 1940 kwamen er reeds 23 dagbladen van de pers waarvan de globale oplage die van de vooroorlogse pers bijna evenaarde.

Deze studie reveleert dat de snelle heropbloei van de Belgische pers niet enkel het resultaat was van Duitse inmenging maar tevens van de ruime bereidheid tot collaboratie – weliswaar op basis van vaak zeer uiteenlopende motieven – vanwege de Belgische journalisten.

Dit lijvig boek van 564 bladzijden kwam uiteindelijk tot stand dank zij de medewerking van velen, die terecht door de auteur met veel lof worden geciteerd.

Dit werk : is aanwezig in ons Documentatiecentrum

: kan aangekocht worden bij : Nederl. Boekhandel, Kapelse-
straat 222, 2080 Kapellen

: 475 fr.

R. V.

OPLOSSING VAN DE PUZZEL 1981

De geachte heer Quizmaster aangeworven door de G.T. is niet weinig in zijn nopjes. Elf (ELF) Ghendtsche Tydinghers (eressen) zijn er met brio in geslaagd de ZEVEN spookachtige wezens op te sporen die door de zorgen van genoemde heer Quizmaster in een bijna ondoordringbaar waas van geheimzinnigheid gehuld werden.

Het lag voor de hand dat de sluiers zo maar in geen ik en een gij konden opgelicht worden. Encyclopedieën diende men na te slaan en pakken documentatie uit te pluizen. Dat is trouwens des heren Quizmasters opzet geweest. Een klein beetje ontgoocheling hebben de dames hem spijtig genoeg bezorgd : slechts DRIE hunner doorstonden de vuurproef. Welke medezusters komen haar in 1982 vervoegen ?

Alle ELF laureaten zijn zonder een enkele uitzondering overwinnaars – uit gewoonte – want herhaaldelijk verschenen hun namen op voorgaande palmaresen. Nog een vraag : Wanneer komen enige nieuwkomers in de rangen van die veteranen plaats nemen ?

“De puzzle verschijnend in de G.T. is voor mij steeds een soort uitdaging geweest om mijn kennis van onze dierbare stad te testen. Ik beleef er telkenmale veel genoegen aan”. De puzzelaar die deze overdenking neerschreef zal wel verwoord hebben wat andere medespelers gedacht hebben. Een andere : “ ’k Heb wel een beetje in boeken gesnuffeld, hoor ! Een paar oplossingen gingen wel vanzelf. Met de A het langst geworsteld.” Een standvastige spoorzoeker : “Sedert 1976 neem ik elk jaar – met veel genoegen – deel aan de puzzel die verschijnt in G.T.” Nog een andere (C.R.) blijkt op de koop toe een flinke rekenaar te zijn. Luister : “Het zetduiveltje heeft hier zeker zijn parten gespeeld. François Rooman werd geen 98 jaar maar 89 jaar aangezien hij stierf in 1735.”

De man heeft natuurlijk overschot van gelijk. Heer Quizmaster slaat een mea culpa, mea maxima culpa : hij zat warempel te slapen bij het verbeteren van de drukproeven.

Ziehier dan de namen van de te onthullen personages :

A Johanna van Constantinopel, B Geraard Denys, C Prosper Claeys, D Margareta 's Brunen, E Broeder Romain, F Lucas de Heere, G Cornelis de Bont.

Er dient aangestipt dat sommige namen op meer dan een wijze kunnen gespeld worden. De door ons gebruikte spelling is uiteraard niet de beste. Volgen nu de namen van de dames en heren puzzelaars die de puzzel '81 op een voorbeeldige wijze opgelost hebben.

Baete (Mevr.); Beirnaert O.; Buyle R.; Caese R.; Decaluwe P.; De Vriendt J.; Elderweirt, L.; Lefebure L.; Sarteel (Mevr.); Somers J.; Wauters (Mevr.). De G.T. danken ze vriendelijk voor hun medewerking. Tot einde '82 als ze een portie hersengymnastiek zal voorgeschoteld worden.